

Äratrükk F. R. Faehlmann'i albumist.

F. R. Faehlmann kui inimene ja arst

S. Talvik

N° 1960

TARTU, 1929

„Postimehe“ trükk, Tartus 1929.

Schlegel.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

F. R. Faehlmann kui inimene ja arst.

Tähtsamaid allikaid F. R. Faehlmann'i eluloo käsitlemisel mainitud suunas on tema noorema ametivenna Kreutzwald'i poolt tema surma puhul Õpet. Eesti Seltsi toimetuste II andes IV vihus a. 1852 ilmunud artikkel „Dr. Friedrich Robert Fählmann's Leben“ Ernst Schulz'i motoga:

„Nicht ungenannt sollst Du von hinnen scheiden,
Dein Staub soll nicht im Sturm der Zeit verwehn.“

Oma eessõnas artiklile ütleb toimetus, et senini on tema hoolasti hoidunud personaaliate alal rohkem tuua, kui on hädatarvilik Seltsi ajaloo jaoks. Kui aga salamahti lähemale hiiliv surm 10. aprillil 1850 oli viinud „meie unustamata Faehlmann'i“, on Selts oma koosolekuil 12. aprillil ja 10. mail 1850 otsustanud mehele, kes ühes kadunud professor Hueck'iga oli seltsi asutaja ja rajaja, oma toimetustes väljendada oma tänulikku lugupidamist, avaldades tema täieliku eluloo. Selle põhjuseks, peale eelmaitu, olid esmalt Faehlmann'i teened eesti kirjanduse alal, mis tema nime olid tuttavaks teinud kaugelt üle maa rajade, kus kõlab eesti keel, „mille helid temale olid nii kallid ja armsad“. Teiseks F. teeneks oli katse „eesti grammatikale leida seadusi, mille järele liigub keel oma vormide kujundamisel; sellel alal oli temal küll vastaseid, aga needki pidid tunnistama, et F. omandas „haruldase ja väga laialdase eesti algupäralise rahvakeele tundmise“. Veel suurema teene omandanud F. hoolsuse läbi, millega tema otsinud „kaduva eesti rahvaluule jäänuseid“, nendes oma erilise andekusega püüdnud lahutada rahvuslikku elementi sissetunginust ja neid eesti rahvaluule-teoseid „õrnalt ja osavalt“ tõlkinud saksa keelde ja sellega mitte ainult ei ole edendanud üldesteetilisi hüvesid, vaid ka kindlustanud rahvale, „kelle seast võrsunud olla oli temale rõõmuks“, koha rahvaste hulgas, kellele omane on „sügav ja õrn luuleline tunne“. Kuna nii F. olnud eesti kirjanduse alal „elavaimat teaduslikku huvi äratavaks

kujuks“, äratada tema kui „tugeva vaimu ja iseloomu“ arenemise-
käik ka elavat psühholoogilist huvi. — Palutud siis kadunu kahte
kõige lähemat sõpra üheskoos üles tähendada F-i elulugu, mis siis
ka koostatud dr. Kreutzwald'ilt Võrust, kes ära kasutas kol-
leegia-assessori Nocks'i poolt antud teated F. nooruspäevilt.
„Avaldatud elulugu aidaku võita Faehlmann'ile kaugemalseisjate sü-
damlikku lugupidamist nii kui kadunu omas nende armastuse, kes
teda isiklikult tundsid.“

Nii kaasaegsete saksa soost sõprade hinnang F-i kohta. Meile
paistab selle eesti ärkamisaja eelkäija ja teerajaja kuju loo-
mulikult palju avaramas perspektiivis, täiendatuna oluliste joon-
tega, mida Kreutzwald'i koostatud elulugu meile mitte ei näita.
Kogupilt on esimene eesti soost suurvaimu oma, suure
nii oma töös, püüetes ja võitlusis kui ka oma kannatusis, nii selles,
mis tema korda saatis ja korda saata ihaldas, kui ka selles, mis
ta oli.

*

Faehlmann'ite suguvõsa olla pärit, niikui teatas Kadrina
õpetaja G. Beermann¹⁾, Vohnja valla Metsaküla „Väälma“ ta-
lust Järvamaal²⁾, milline talu juba rootsiajast Faehlmann'ide käes
olnud, kes sealt kolme nime all välja läinud: „Vealaus“, „Fäel-
mann“ ja „Odenböhl“. Kas siin tegemist teoorjuse või isegi juba
rootsiajal vabakslastud talunikega, seda peaks täpsam F-i suguvõsa
uurimine püüdma välja selgitada. Niipalju näikse olevat kindel, et
juba meie F. vanaisa oli vaba mees, omades niisugusena perekonna-
nime, mida teoorjel seekord mitte veel ei olnud, ja pändades selle
oma pojale Heinrich Johann Faehlmann'ile, kes oli opmaniks Hao
mõisas Järvamaal, v. Paykull'i härraste juures. Heinrichi esime-
sest abielust abikaasa Katariinaga sündis keskmise pojana Fried-
rich Robert 20. detsembril 1798 (uue ajaarvamise järele 31. XII),
nii kui seisab Koeru kirikuraamatus. Meie F-i isa pidi korralikult
vallanud olema saksa keelt, sest noorpõlves on ta oma här-
raste ülesandel teinud reisisid äriasjus Pommerisse ja Schoneni
(Lõuna-Rootsis), kuid ei ole ta samuti kui ka tema abikaasa, oma
rahvuslikku päritolu mitte häbenenud, nii kui muud tõusikud tookord
ja hiljem, vaid F-i perekonna koduseks keeleks oli eesti keel. Elias
Lönnrot'i³⁾ tunnistuse järele Friedrich Robertil „viro on
ollut ainoa kieli, mitä hän kymmenenteen ikänvuoteensa asti on
osanut puhua“. Sellega kooskõlas on teada, et Paykull'ide maja-

¹⁾ „Postimees“ 10. X. 1928.

²⁾ On täiesti ekslik prof. Čirvinski teade, nagu Faehlmann oleks sün-
dinud Tallinnas (Levicki: Бюрограф. словарь).

³⁾ „Elias Lönnroth'in matkat“. Suomal. Kirjallis. Seuran toimituksia
1902. Pr. A. Suits'u poolt lahkesti teatatud. Lönnrot saabus Tartu
jaanuaris 1844, elas nähtavasti F-i juures ja on tema oma suust kuulnud
eelmainitud teadet.

arst dr. He i m b e r g e r, kes vahetevahel ilmunud mõisa, olla noorele F-ile annud rohkesti pilkamisainet eesti keele viletsa kõnelemise tõttu. Oma ustava ema kaotas F. tiisikuse läbi juba oma 7. eluaastal. Kuna vanem vend Karl kodust väljapoole oli kooli pandud ja isa ametiasjus oli sageli kodust ära, oleks Friedrich Robert ühes oma väetikesse noorema vennaga ja ümardajaga jääma pidanud täitsa omapead, kui mitte lahke Paykull'ide perekond ei oleks hoolitsenud laste eest. Viimased veetsid oma päevad v. Paykull'i ainukese tütre Karoline seltsis, kes pisut vanem oli Friedrich Robertist ja tädide ning onutütarde poolt kodus üles kasvatati. Von Paykull'ile tegi headmeelt erksale poisile anda esimest õpetust saksa keeles ja lugemises. — Poiss ületas ka oma energia läbi oma mängukaaslasli, kellele ta nii mõnikord hõikas: „Eest ära, minule te ligi ei pääsle!“ Varakult juba pöördus noore F-i huvi arstilisile asjule. v. Paykull'il, nii kui mõnel teiselgi väikesel maaadlikul, oli kombeks tohterdada oma mõisa kui ka kaugemagi ümbruskonna talupoegi, kes oma haiguste puhul pöörasid tema poole. Mõisapreilnad olid temale abiks mitte ainult rohtude korjamises ja valmistamises, vaid tema vennatütar Helene v. Paykull, Friedrich Roberti peamine kasvataja ja emalik sõber, käis sageli külas haigeid vaatamas ja ravitsemas, mille puhul noor F. tema alaline kaaslane oli, kandes korvi rohupudelite ja topsidega. Terane poiss pani kõike tähele, kuulis haigete kaebusi ja nägi, kuidas neile püüti abi anda. Ei olnud ime, et ta varsti hakkas ise oma mängudes kopeerima arsti. Lõikas ka lõhki surnud väikesi loomi (siile, hiiri j. t.), et näha, kuidas need on kujunenud seestpoolt. Lapsest saadik kuni eluotsani F. kõigest südamest armastas Hao mõisa ja ümbruse kaunist ja vahelduvat loodust, oma oja, niitude, põldude ja metsadega. Siin uitis ta vabalt ringi, käis marjul, vähil, õngitsemas, korjas kivistisi ja muid esemeid. Mõisa õues lõi kaaslastega hundiratast või kurni. Pühapäeva õhtuti külanoorus siinsamas lõi tantsu vana Tooma torupilli-mängu saatel. Sügise- ja talveõhtuil jälle kuulatas poiss peretoas kasinal peeruvalgusel kohutavaid ime-lugusid ja muinasjutte. See kõik sai temale „Ariadne-riidiks“, mille kaudu ta hiljem tungis rahvusliku vanavara salvede juurde. Tema suurepäraline mälu võimaldas temale püsivalt meeles pidada mitte ainult jutustuste sisu, vaid ka kõnelemisetooni oma eriväringuis.

F-i isa oli heasüdamline, rõõmsaloomuline mees, kes oma lapsi kohtles ikka lahkelt ja sõbralikult. Armastas nalja ja oma ümbruse nõrkusi sarjas heasooviliselt. Ligi 60-aastasena veel üsna kõbus, naitus ta teist korda ja F. omas hea võõrasema ja hiljem mitu poolvenda-õde.

Oma lapsepõlve-paradiisist pidi F. juba 9-aastaselt (a. 1807) lahkuma kooli. Esmalt „onu Wenzel'i“ kodukooli Löwolde mõisa, kus maastik ja loodus on kaunimaid Eestis ja ka laste vabadust ainult mõõdukalt piirati. Sel ajal valitses Lõuna-Eestis näljahäda

ja terved karjad nälgivaid ja kerjavaid lapsi, eestkätt Tartumaalt, rändasid mööda maad. Tosinate kaupa toideti neid mõisas heasüdameliste Paykull'ide poolt.

11-aastasena (a. 1809) saabus F. Rakverre, kus astus esmalt algkooli ja sealt läks üle kreiskooli, kus tema iseseisvus ja suur usinus äratasid algusest peale tähelepanu, nii kui seda näha kooli päevaraamatute märkmeist F-i kohta. F. aitas sedavõrt osavasti geomeetrias järele oma kaasõpilast N o c k s'i, et see varsti iseseisvalt suutis lahendada kirjalikke ülesandeid. Harrastas eriti botaanikat, luges palju, eriti vanemaid raamatuid. Et lektüüriks saavutada aega, hakkas ta juba kreiskoolipõlves õhtuti kaua ülal olema — harjumus, mis temale külge jäi kogu elu ajaks ja mis juba toorkord tema tublile kostiperemehele — parkalmeister Rohleder'ile — valmistas tõsist muret oma kasvandiku tervise pärast. Nii kui maal talu- ja mõisarahva eluga, nii tutvus F. Rakveres põhjalikult sumptiikäsitööliste elu-oluga ja omas rikkalikku inimestetundmist. Meistri puuviljaaias õppis ta ära viljapuude pookimise ja muu aiatöö, mis temale valmistas palju lõbu¹⁾. Võttis ka elavalt osa noorte rännakuist ja muudest lõbudest linnamäel ja tammikus; armastas aga ka üksi viibida lossivaremeil hakkide seltsis ja mõtiskleda muinasajust.

A. 1814 astus F. Tartu gümnaasiumi, tertiasse. Sõber N o c k s järgis temale 2 a. hiljem; jäi temast õpinguis maha, oli aga tema toanaabriks kuni ülikooli astumiseni. Tuli võidelda ainelise kitsikusega, mis eriti suureks läks viimaseil nädalail enne õppevaheaegu, kuna isal ei olnud võimalust temale kuigi palju järele saata kodust. Talvel oli tuba tihti kütmata, leivakõrvaseks oli siirupiga magusaks tehtud vesi, harva sekka ka tubli heeringas. Siiski oldi alati julges ja rõõmsas meeleolus. Hiljem seltsis kolmandana nende tuppa Karl P., kellele meeldis nende spartalik eluviis, kuigi ta ise oli jõukate vanemate laps. Ei suutnud siiski sellele kohaneda, raiskas palju aega ja raha tarbetult ja sai viimaks sõjaväelaseks. F. ei käinud kunagi restoranis ega konditoreis, ei otnud kunagi maiustusi. Pisut kõrvalteenistust hankis ära kirjutamisega, omades kindla ja selge käekirja. Oli targalt kokkuhoidlik, kuid mitte ihnus, nii et tal harilikult ikka oli pisut raha ka teistele laenamiseks, mida tegi ikka abivalmilt. Selles kui ka paljus muus avaldus F-il isegi noorusliku kergemeelsuse aastail palju oma ümbrusest üleolevat meelekindlust, õiglust ja sügavat kõlblist tõsidust. Üks tema kaasõpilasist Guido v. L i p h a r d tähendas kord F-i kohta: „Ta oli juba koolis nii puhas ja suur inimene, et meie kõik teda armastasime, kuid ühtlasi tundsimme aukartust tema ees. Kui temalt — nii mõnigikord — küsiti nõu keerulistes küsimustes, siis oli tema

¹⁾ Tartuski paljuotsitud arstina harrastas F. aiatööd. Tema esimesena Tartus kasvatas omas aiakeses georgiine, milliseid saatis ka sõbrale Kreutzwald'ile Võrru ja milliste õite ilu käisid imetlemas tartlased.

otsus maksev ja kellegile ei tulnud meelde sellele esitada vastuväiteid.“

Kooli astudes kogeles F. tunduvalt. Selle vea, nii kui teatab pärastine Rõuge õpetaja Hollmann, harjutas ta eneselt ära raudse visadusega 14 päeva jooksul, mille järelle vabalt võis üles ütelda värsse ja ei ole tema ka hiljem kunagi kogelnud. Mida F. aga ära harjutada eneselt ei suutnud kuni eluotsani, oli hiline ülalolek ja lugemine voodis. See ühes alatoitlusega ja viletsate elutingimustega, eriti korteri suhtes, põhjustaski tema organismis tiisikuse lahtipuhkemist küpsemas eas.

Prof. Ludwig Emil Cichorius, s. 1770, † 1829.

Oma õpinguid valmistas F. ette äärmise hoolsusega, iseäranis klassikuid ja saksakeelseid töid. Lemmikautoriks oli temal Horaz, kellest ta hulk tsitaate omas ja neid osavalt põimis jutuajamise.

Lõpetanud olles 1817. a. Tartu gümnaasiumi, immatrikuleeriti Faehlmann 22. dets. samal aastal ülikooli arstiteaduskonna üliõpilaseks ja algas oma õpinguid 1818. aasta alul „kindla tahtega siit ellu kaasa võtta tublid teadmised“. Töötas arstiteadlastele ettenähtud õppekava järelle ja iialgi ilma tungivaima põhjusega ei puudunud üheltki loengult. Mis päeval kuuldud, seda ta veel samal õhtul kordas mõtlikult läbi, mille puhul vihastus,

kui leidis tehnilisi oskussõnu kokkulapituna kahest keelest (ladina ja kreeka) ehk koguni keelevigadega.

Tema esimesi õpetajaid oli anatoomia, füsioloogia ja kohtuliku arstiteaduse korraline professor dr. Emil Cichorius.

Sündinud ja studeerinud Leipzgis, tuli C. a. 1803 „magister pharmaciae ja baccalaureus medicinae“ astmega kodukooliõpetajaks Liivimaale, Öisu krahv v. Sivers'i perekonda, sai 1804. a. prosektoriks Tartu ülikooli anatoomikumi, äsja ametisseastunud korralise prof. Heinr. Isentlamm'i juurde, kes tuli Tartu Tübingenist. Oli prosektor ka viimase järeltulija Burdach'i juures ja selle lahkumisel Tartust (II poolaastal 1814) sai korraliseks professoriks. Oli läbi ja läbi originaal, täis veidrusi, käis alati pruunis ülikonnas, lõug maetud kõrge tumeda kaelasideme vahele, oli suur Bachus'e austaja, kuid üksildasena ja vaatlikult (nii kui pajatab dr. Bertram-Schulz), mille järele ta oma laias lendavate hõlmadega hallis mantlis rühkis üles Toomemäkke, et pidada oma igapäevaseid loenguid. Need olid selged ja õpetlikud ja iga preparaati näitas ta ringi käies 3—4 korda, nii et iga õpilane seda hästi näha sai. Üliõpilaste seas oli C. suures lugupidamises ja isegi kõige laisem õppis hoolega anatoomiat, sest Cichorius oli eksamil lõikavalt-irooniline, ja irooniat kardab ka tõrk-samgi üliõpilane. Kolleeg ega ülemusi ei sallinud C. hästi. Kui kord haridusminister vürst Lieven külastas Tartut, soovitati temale kuulama minna Cichorius'e pealelõunast loengut (mida see pidas juba tubli „auru all“). C. oli aga kavatsusest kuulda saanud, laskis ühe uppunu koolnu asetada auditooriumi lauale ja asus selle lahangule. Hirmus lõhn peletas ministri juba auditooriumi ukselt tagasi ja ta ütles saatjaile: „Jätke ometi C. rahule, kuidas ta siis muidu välja kannatada suudab selles põrgus.“ C. ei olnud õpetlasena kuigi kaaluv, on ilmutanud vaid 3 vähemat teaduslikku artiklit ja temast järelejäädud raamatukogu koosnes vaid ühest vanast kulunud käsikirjast — tuuleveskite ehituse üle. — Peale emeriteerumist a. 1827 korporatsioon „Curonia“ tervitas teda tõrviku-käiguga. Selle järele jäi C. varsti vaimuhaigeks ja suri 59-dal eluaastal, märtsis 1829. Tema peaaju lahagul diagnoosis prof. Erdmann Rostan'i poolt kirjeldatud „ajuvähk“.

Faehlmann, kes ikka enam tuuma kui koore peale vaatas, pidas Cichorius'est suurt lugu. Niipea kui ta veendunud oli oma õpetaja teaduslikust tublidusest, olid selle inimlikud nõrkused temale kõrvalise tähtsusega. Ka Cichorius oli F-i tema virkuse tõttu tähele pannud: F. armastas väga valmistada anatoomilisi preparaate ja sai selle tõttu varsti C. lemmikõpilaseks. Sõprus mõlema vahel püsis ja C. on Faehlmann'i eest ikka soojalt välja astunud kogu oma tegevuse vältel ülikooli juures (v. eespool).

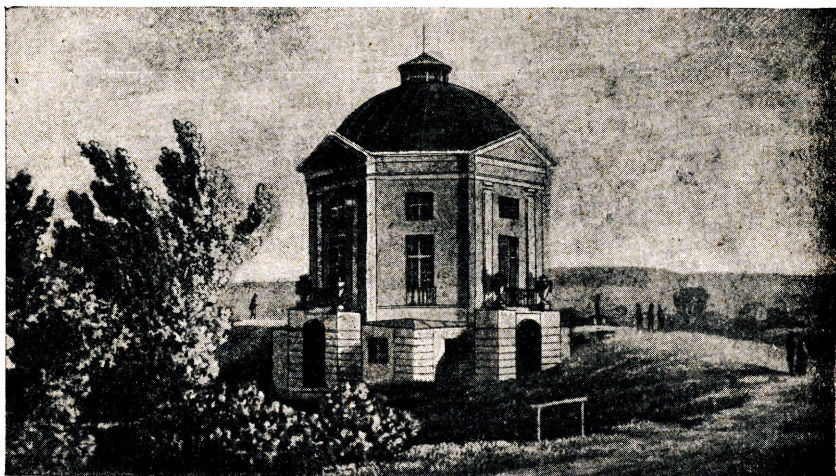
Arstiteaduslikest põhiaineist kuulas F. suure huviga psühholoogiat, loogikat ja filosoofia ajalugu, millised ained seekord kuulusid ka arstiteaduslikku õppekavva, ühes vaimuhaigustega, ja milliseid ette kandis filosoofiaprofessor Jäsche. (Viimase 2 poega olid arstid, noorem — tuntud silmaarst Tartus). Botaanikat ja zooloogiat kuulas F. prof. Ledebour'i, füüsikat — prof. Parrot'i (vanema), keemiat (anorgaanilist ja orgaanilist) ja farmaatsiat — tookordse rektori prof. Giese juures.

Nende sundainete kõrval harrastas aga F-i õpihimuline ja kõikjale tungiv vaim ka keeleteaduslikke aineid, eriti võrdlevat keele-

teadust. Noor arstiteadlane oli alaline kuulaja filoloog Hezel'i (kelle järele kandis oma nime end. Juhan Liiv'i tänav) loenguil. Selle kõrval kuulas esteetikat ja loenguid Nibelungide lugulaulu kui ka Faust'i üle prof. Morgenstern'i ja isegi usuteaduslikke loenguid prof. Ewers'i juures. Oli alaline külaline ülikooli raamatukogus, kus ta luges eestkätt Saksa meisterkirjanikke (Klopstock'i, Goethe't ja Schiller'it tundis ta juba gümnaasiumipõlvest), „et puistata oma teaduse tõsisele teele meelelahutuse lilli ja värskendada oma väsinud vaimu vahetevahel kerge luulepala läbi“. Romaane aga ei lugenud F. mitte, tähendades, et selle lõbu jätab oma vanusepäevade jaoks, kui puhkab oma loorbereil.

Nii talve- kui ka suvevaheajad oma esimestel ülikooli-aastatel veetis F. oma armsas Hao mõisas Paykull'ide pool, kus teda

Vana Anatoomikum Faehlmann'i üliõpilaspäevil.

armastati kui oma perekonna liiget ja kus ta elutses vaheldumisi oma sõbra Nocks'iga, kes ka sageli külastas Paykull'e, vahel aiamajakeses, vahel peahoone mugavas ärklitoas. Sellest kaunist puhkekodust, mille hooldajaks oli F-i emalik sõbranna Helene v. Paykull, võttis tema ette rännakuid selleks, et täiendada oma rikkalikke rahva-müinasjuttude varasid. Neil „poeetilistel pildijahtidel“ seltsis F., olles riietatud sulasepoisina, külanoorte hulka, kus ta, täielikult tundes lihtrahva keelt ja kombeid, oma osa nii hästi oskas mängida, et keegi temas ei aimanud võõrast, liiatigi saksa, kelle vastu rahvas oli väga umbusklik ja kinnine. „Korra,“ jutustas ta hiljem Kreutzwald'ile, „said inimesed siiski haisu ninna ja ma ei oleks vist mitte pääsenud ilma tubli nahatäieta, kui mitte ühe vana hea emakese hoiatus minule aegsasti ei oleks jalad alla teinud.“

Hilisemais semestreis süvenes F. ikka enam oma erialasse, mille piirid laienesid iga päevaga ja mille tõttu ta pidi vastavalt piirama omi kõrvalisi õpinguid. Ta palju ei kirjutanud üles kuulatud loenguid, vaid omandas ja töötas nad läbi oma suurepäralises mälus. Oma kriitilise mõistuse varal õppis tema aegsasti juba vahet tegema terade ja põhu vahel ja tema arvamist võis usaldada.

Elatamise hankimiseks, sest kodust võidi temale vaid vähe saata, asus F. kodukooliõpetajaks kadunud dr. Monkewitz'i laste juurde, mille eest sai prii korteri ja söögi. Kuna aga see töö ei pakkunud huvi ja takistas tema õpinguid, siis lahkus ta mõne aja järele muidu nii tulusalt kohalt, aga ta tahtis pigemini läbi ajada piskuga, kui asjata raisata oma kallist aega. Nüüdsest peale elas ta pisikeses toakeses, pigemini kongis, kantseleiametniku Nedatzi juures. Voodi, laud, 2 tooli ja raamaturiil täitsid pea täielikult kambriku, mille nurgas asusid eelmiselt üüriliselt päritud luukerejäänused. Ruumpuudusele vaatamata korraldas F. vahel oma pool bostoni-partiid, millele sõber Nocks seltsis viiendana, kui pealtvaataja. F-il oli mugav ja seltskonda armastav iseloom, kes heameelele ja sageli läbi käis oma väheste sõpradega, kes samavähe kui tema ise olid õnnejumalanna lemmikud, kuid samuti kui tema rahul oma kitsa elujärjega, virgad ja rõõmsad. Tookordse burschide-elu kärarikkaist trallinguist võttis F. vähe osa, kuna temal aeg ja raha selleks puudusid, aga ta ei puudunud kunagi üldiselt üliõpilaskonna „Burschen-Kommers'idelt“, eriti Ülikooli aastapäevade jne. puhul, oli rõõmus rõõmsatega, laulis kaasa „gaudeamus't“ ja innukalt läbistas mõõgaga oma peakatte. Sealjuures aga teravalt vaatles isikuid ja iseloomusid, niikui need avaldusid alkoholi mõjul, pani kõike tähele ja pärast kitsamas sõprade ringis väga osavasti kopeeris naljakaid juhtumusi. Tõsiselid konflikte kaasvõitlejatega temal ei olnud mitte kordagi ja kaksikvõitluse kommet pidas tema metsikuks. Kuna enese-armastus ja edevus olid tema iseloomule täitsa võõrad, samuti igasugune ettetükkimine, siis ei saanud ta iialgi buršikoosliku renommeerimisega toime, millel puudus kõlapind tema hinges. Oli tookord kiriku-usklik, kuid kirikus käies — ta kuulas tookordse ülemõpetaja praktilise usuteadlase, hiljem professori Lenzi jutlusi heameelega — peitis end meelsamini kuhugi vagusasse nurka või samba taha.

Oli F. juba lapsena maadlemises ja muus virgasti harjutanud oma kehajõudu, siis üliõpilasena käsitas ta hoolega rappiiri, et vaimuharimise kõrval ei jääks kängu keha. Kuna korralikku turniõpetust seekord veel ei antud, siis harjutas F. end ka raskuste tõstmises ehk aga oma väledail jalul tegi igasuguseid vigureid. Selletõttu omas ta eriti käevartes tugeva lihasejõu, mida tema muidu kõhetu kehalaadi juures ei teatud aimatagi. Nii oli ta kord tüsedal sepal, kes tema kui raamatukoi ees hoobelnud oma

suure kehajõuga, jumalagajätmisel nii tugevasti pigistanud kätt, et alasikangelane valu pärast hakanud röökima. F-i käevarteramm oli temale kirurgilistel haigusjuhtudel väga kasulik, kus ta nii mõnikord ilma assistendita väänatud liikme ühe ropsuga ehk tugeva sõrmevajutisega asetas jälle paigale. Pikemaiks jalarännakuiks ei jatkunud tal aga jõudu, mille põhjuseks Kreutzwald pidas jalgade nõrkust paljust istumisest. Sellest erinevat arvamist avaldab H. Koppel ühes erakirjas: „Mulle näib, et asjaolu, et F. suuremaid käikusid ei armastanud, vist ka palju joosta ei tahtnud, mitte jalgade nõrkuse tagajärg ei olnud, vaid põhjustatud on teisiti. Tuberkuloos oli F-il päritud. Ema ja mõlemad vennad surid tuberkuloosi kätte. Säärasel korral sünnib infektsioon juba varajases lapsepõlves ja tuberkuloosne rinnakelme põletik on sagedamaks nähtuseks. See paraneb, tuleb aga jälle uuesti nähtavale. Tekivad siin ja seal, eriti rinnakorvi ülemises osas, liitumised rinnakelmete vahel. Tagajärg on see, et sügavamalt ja rutemat hingamist nõudvad kehategevused, nagu seda on ka rutulisem ja pikemaajalisem käimine ja jooksmine, rutemini lõõtsutama, hingeldama võtavad, isegi kui jalad tugevad. Ei ole põhjust arvata, et tugevate käevarte puhul jalgade lihased oleksid olnud isenesest nõrgad, kuigi nad puuduliku tegevuse tõttu ka nii välja arenenud ei olnud kui harjutamistel kõvenenud ülemiste jäsemete lihased. Peale käevarte lihaste võisid F-il ka õlgade ja rinnalihased päris tublid olla, rinna ümbermõõt jäi aga mõõdukaks. Ka pikk kael — nii kui seda F-il kirjeldatud — kuulub enam kitsarinnalise habitus'e juurde.“

Tookordse kõva ametliku surve all seisva üliõpilaskonna üldorganisatoorseis küsimusis ei võinud nii tuline iseloom kui F. mitte jääda üksikõikseks pealtvaatajaks. Ametlikult mitte tunnustatuna eksisteerisid „põranda all“, kuid siiski kõigile teatavatest „Landsmannschaft'id“ — pärastised värvikandjad korporatsioonid. Nendes valitsev sundus, lärmitsevalt-toored joomakombed, kaksikvõitluste-kohustus ja t. ei võinud mitte meeldida iseseisvalt mõtlejaile ja tõsisemale iseloomudele üliõpilaste hulgas — ja sääraseid leidis rohkesti. Juba K. E. v. Baer, kes a. 1810—1814 Tartus õppis arstiteadust, kuigi ta nime poolest kuulus „Estonia'sse“, organiseeris vastukaaluna „Landsmannschaft'idele“ üliõpilaste koondisi teaduskondade järele, mille eluiga oli küll vaid lühike, ja oli esimeheks arstiteaduse-üliõpilaste koondisel (igivana eelkäija meie praegusele „Akadeemilisele Arstiteaduse Selts'ile“⁴⁾). Kestvam ja põhjalikum

⁴⁾ Pidulikult tervituskäigul augustikuul 1812 lahkuva rektori Grindeli ja ametisse astuva Parroti auks oli K. E. v. Baer arstiteadusliku koondise juhatajaks, mille puhul loodi vemmälväresest pilkelaul:

„An der Spitze zieht mit blosser Schneide
Gleich der Parze Atropos Herr Baer“ jne.

oli vabameelsemaid elemente üliõpilaskonnas koondav „Burschenschaft'i“ liikumine, millega liitusid ka Faehlmann ja Nocks, jäädes mõlemad ühes mõne teisega eemale „Estonia'st“, mis koondas oma ümber kaugelt suurema osa Eestimaa kubermangust päritolevaid üliõpilasi. Faehlmann'il võis küsimus ainult olla: „kas poolt või vastu!“ Jäädes „Estonia'st“ eemale põhimõtete lahkumineku pärast astus F. opositsiooni, jäi aga siis, täie jõuga õpinguile ja ülespidamise teenimisele asudes, üliõpilaselu tülidest ja vaidlustest eemale (H. Koppel).

Kliinilisele tööle asudes kuulas F. rohuteadust („materia medica, politia medica“) ja dieetikat prof. Styx'i, patoloogiat,

Prof. Chr. Friedr. Deutsch, s. 1768, † 1843.

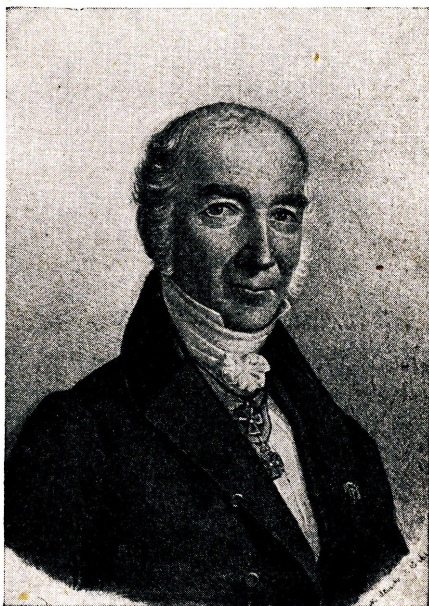
semiootikat, üld- ja eri-terapia't — prof. Joh. Friedr. Erdmann'i, sünnitusabi, laste- ja naistehaigusi — prof. Deutsch'i, üldkirurgiat — prof Moieri ja arstiteaduse ajalugu — eradotsent Köhleri juures. Soojalt ja sõbralikult suhtus Faehlmann'isse kõigepealt Deutsch, kellega jätkus sõprus ka peale F. ülikooliaastaid.

Christian Friedr. v. Deutsch, pärit Frankfurdist O. ä., oli studeerinud usu-, siis arstiteadust Halles ja Göttingenis, promoveerinud Halles a. 1792, olnud erakorraliseks professoriks Erlangen'is 1796—1804; saabus Tartu a. 1804, kus täitis sünnitusabi, laste- ja naistehaiguste õppetooli tervelt 29 aastat (1804—1833); oli 1808—09 ülikooli rektor ja 5 korda arstiteaduskonna dekaan. Lahkus Tartust a. 1835 ja suri Dresdenis a. 1843. Oli osav õpetaja. Iga doktorand pidi tema juures kuulama privatissimumi, mis oli väga kallisk (200 rubla banko), aga ka väga tulus ja

õpetlik. Siiski ei leidnud D-i eeskju mitte järeltegemist teiste professorite poolt.

Esimese koha tookordsete kliiniliste õpetajate hulgas ja küll ka kogu arstiteaduskonnas omas sisekliiniklane prof. **Johann Friedrich Erdmann**.

Sünd. Wittenbergis a. 1778, õppis siinsamas esmalt usu-, siis arstiteadust ja oli siinsamas 1804—1810 esmalt erakorraline, siis korraline professor eri-patoloogia ja terapia alal, ühtlasi ka Wittenbergi maakonna arstiks. Sai a. 1810 kutse asuda Kaasani ülikooli samale õppetoolile korraliseks professoriks, oli seal 1814—1817 arstiteaduskonna dekaan ja koolide visitaator mitmes kubermangus. A. 1817—1823 oli samal õppetoolil Tartus korraliseks professoriks, läks a. 1823 Sakseni kuninga Friedrich

Prof. Joh. Friedr. Erdmann, s. 1778, † 1846.

August I ihuarstina Dresdeni, kust a. 1827 Tartusse tagasi tuli, esmalt füsioloogia, patoloogia ja semiootika õppetoolile, millelt a. 1828 üle läks rohuteaduse, dieteetika ja arstiteaduse ajaloo õppetoolile; oli 4 korda arstiteaduskonna dekaan, tsensuuri komitee ja kooli-komisjoni liige, asutas farmakognoosia kogud oma õppetooli juures. Vabastati õppetööst a. 1842, lahkus Tartust a. 1843 ja suri Wiesbadenis a. 1846.

Tema loengud olid klassilised, nii sisu kui ka valitud ladina keele poolest, tema teaduslikkude tööde arv õige suur. Üliõpilased lasksid maalida tema pildi ja asetada selle kliiniku saali. Pildil allkiri: „Erdmannum, qui exemplum perenne magnumque sui desiderium reliquit, auditorum erga optimum praeceptorem gratorum pietas votis prosequitur“⁵⁾.

⁵⁾ „Erdmanni, kes järele jättis igavese eeskju ja suure kahetsuse, kuulajajale aga parima õpetaja, mälestab korjandustega tänulikkude poolehoid.“

Erdmann'il oli suur takt ja inimestetundmine leida oma kuulajate hulgast ruttu ja kindlasti andekamaid. Faehlmann'i vaimust, andekusest ja teadmistest oli ta peagi veendunud, kuigi F-i kinnine iseloom ja tagasihoidlikkus lähenemist ei soodustanud ja F-il täitsa võõrad olid igasugused „parasiidi-kunstid“ õpetaja poolehoidu saavutamiseks. Erdmann oli F-i mitte-väljapaistva väli-

Dr. med. Faehlmann
der züricher Lipo.

Febris nervosa versatilis.

*beobachtet im medicinischn Klinikum vom 7ten bis zum
 22ten November 1821.*

1821.
N. Oö.

Dr. Fr. Faehlmann.

Faehlmann'i kliinilise haigeloos esileht (a. 1821).

muse tagant õieti ära tunnud peidetud tuuma ja varsti oli õpetaja ja õpilase vahel tekkinud südamluk sõprus, mis muutumata edasi kehtis kuni surmani.

Dr. Martreb (pärisnimega Nikolai Ancke) teatel on Erdmann, peale seda, kui ta kodus läbi lugenud Faehlmann'i esimese kliinilise haiguseloo, järgmisel hommikul kliinikusse tulles hüüdnud liigutatud, peaaegu nutusel häälel: „Kus on härra Faehlmann? Kus on härra F.? Härra F.! Härra F.! Teist saab suur arst!“ Haigeloos-kaustiku tiitellehte kujutab siin esitatud pilt.

Teiselt poolt Erdmann'i vaimukus ja tema mitmekülgsed teadmised äratasid Faehlmann'is aukartust ja imetlust, ühtlasi aga püüet kõigest jõust täiendada omi teadmisi, et olla väärliline oma õpetaja poolehoiule. „Erdmann'i kliinilisel õpetusel — ütles kord F. — nägin ma ehmatusega suuri puudusi oma enese teadmistes ja töötasin nüüd ööd kui päeva, et täiendada puuduvat osa.“

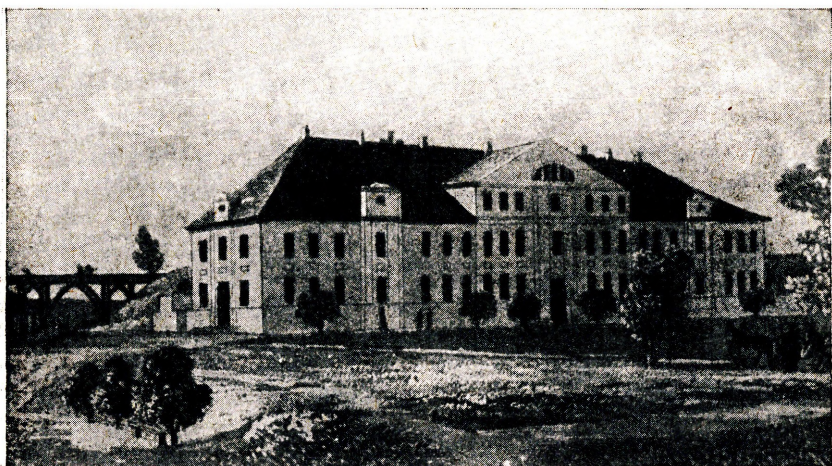
Nii jõudis kätte 1822. aasta, kus F. oleks õiendama võinud oma arsti-eksamid. Tal olnudki, nii kui ütles hiljem kirikõpetaja Hollmann oma matusekõnes F-i haual, valmis palvekiri teaduskonnale eksameile ettelaskmise asjus, kui ühe tema poolt ravitsetud ja siis surnud haige koolnulahangul selgunud ekslik haiguse diagnoos, kui ka asjaolu, et õige diagnoosi ja ravimise puhul haige elu oleks ehk võidud päästa. Sellepeale rebinud F. palvekirja puruks ja otsustanud jätkata õppimist. Kreutzwald'ki omalt poolt tunnistab, et F. just oma teadmiste täiendamiseks ülalmainitud motiividel otsustanud edasi jääda ülikooli, kuigi tavaliselt juba 4-aastase õppimise järele asutud lõpueksamite õiendamisele.

F-i otsus edasi lükata lõpueksamid jäi kõikumatuks ka siis, kui selgus, et kodust, mis teda seninigi oli suutnud aidata vähe, temale enam midagi ei võidud järele saata ja nii ka puudus otsekohelemas mõttes teda ähvardas. Õnneks aga F-i vana korteriperemees Nedatz, olgugi ise vaene, avaldas nõusolekut oma vaikselt üürnikule, kes temale igapäidi saanud armsaks, anda võlgu nii korteri kui ka toidu kuni studiumi lõpuni. Nüüd oli F. ka otsekohestest ainelistest muredest vabanenud ja võis anda armsale tööle. Ta hakkas uurima kõigepealt vanemaid meditsiinilisi autoreid nende algtekstides, et tutvuneda nende põhialustega, millele üles ehitatud moodne arstiteaduse hoone, ja sai nii meie esimeseks õpetatud meditsiinajaloolaseks. Oma terava selgetskriitilise mõistuse varal läks tal peagi korda eraldada praktilisele teadmisele vajalikku tuuma skolastiliselt lohkavast, ülespuhutud fraaside valingust. Hüpoteesidele F. ei annud mingisugust väärtust, vaid võttis tõena ainult seda, mille väärtus oli tõestatud teadumuste läbi haigevoodi ääres ja tema enese poolt ette võetud katsete põhjal. Nii omas F. peale tüsedate teadmiste arstiteaduse minevikust ka iseseisva otsustusvõime selle kohta ja võis tugevada oma enese kogemustele, kuna teised ehitasid oma credo — õpperaamatuitele ja meistrite sõnadele. F-i püüd oli käia mitte laenatud karkudel, vaid omil jalgel ja tema ideaaliks — ratsionaalne empiria Hippokrates'e vaimus, mille puhul tuli hoiduda niihästi idealistlikkude teoreetikute õõnsast fraseoloogiast kui ka tooreste empiirikute jämedast materialismist.

Vanade autorite studiumi kõrval ei unustanud F. ka moodsaid. Schelling'i ja tema õpilaste moodne „natuur-filosoofia“, teiselt poolt loodusteaduste suured edusammud teritasid meie noore õpetlase vaatlust haigevoodi ääres.

Suhtudes Faehlmann'isse sõpruse ja täielise usaldusega võttis Erdmann teda omale abiliseks ka väljaspool kliinikut, omas erapraktikas. Ja 1823 kevadel Tartust lahkudes (et asuda Sakseni kuninga ihuarstina Dresden'i) andis Erdmann F-ile üle suurema osa senimi tema ravimisel olnud haigetest ja veel enam — juhtis täie rõhuga arstiteaduskonna tähelepanu Faehlmann'ile kui oma võimalikule järeltulijale: küll esimene ja vististi ka ainukene juhtumine meie ülikooli ajaloos, et lahkuv professor oma vääriliseks järeltulijaks hindab noort õpetlast, kellel isegi ei olnud veel akadeemilist lõputunnistust. Selleläbi sai kogu Tartu tähelepanelikuks tagasihoidliku noormehe suhtes, kelles õigusega nähti erakorraliste võimetega isikut.

Kliinikum Tartu Toomemäel Faehlmann'i päevil.

Kuid just sellel ajal, „kui kõikide pilgud olid kiindunud temasse“ (kevad 1823) tabas F-i raske kurvastus. Suri rutulisse tiisikusse „õrnade sidemetega tema külge seotud neiu, kes tema silmade all oli õitsele puhkenud ja keda ta armastas oma noore südame täie tulega sügavalt ja ustavalt.“ Armsama hauda mattis F. ka omad kaunimad unistused tulevases õnnest. Sügavasti tabatuna veetis F. vaikes leinas nädalaid ja kuid, enne kui ta end suutis jälle koguda. Loomulik, et säärases olukorras ja meeleolus ei võinud tal nüüdki olla mingisugust püüdmist õiendada ülikooli lõpueksamid, hakata omale looma kodu, mis oleks olnud kahevõrra tühi ilma armsamata, hankima praktikat, liikuma ja tegelema seltskonnas jne., vaid ta eelistas veelgi edasi viibida oma karges akadeemilises töö-õhkkonnas üliõpilasena.

Mälestus sellest esimesest armastusest püsis F-il eluotsani. „Iga aasta kadunu surmapäeval pidi aednik temale tooma suure lillekimbu, millega

ta sõitis sturnuaiale, et ehtida tema ahtakest kalmuküngast ja pühendada tema mälestusele leinapisaraid.“ Kaunima ja õrnema mälestusmärgi kaadunule lõi F. oma luuletuses „Piibo jut“ (mis küll vist ei ole päris algupärane), pühendades temale järgmised read:

„Nõnda mo tuvike oli, keda ma oitsin ja kaitssin,
Pääval mo mõte ta, unes ta paistis mo ees

— — — — —
Otsisin tasakesti, peidetud põesaste varjus,
Kus mo tuvike käis üksi ja mõtete sees,
Kunj mo nime ma kuulin ta lilled uuledelt kostma,
Kohe siis lendades langesin kaela ma tall' —
Ja nüüd oli mo käes, mis leidsin ja otsisin ammu,
Lilled õitsesid mul, taevas elasin nüüd.
Kül on mõnigi talv jo puhunud üle ta aua.
Ikka mo tuvike veel armas ja kallis mul on.“

Erdmann'i nii heatahtlikult mõeldud soovitus F-i suhtes ei võinud muidugi teostuda, kuna 24-aastaselt F-il puudus võistluseks õppetoolile paratamata vajalik akadeemiline kraad — dr. med. aste — ja tema ka nüüdki ei astunud samme selle omandamiseks, mis oleks olnud temale saavutada täiesti võimalik, kuna seekord eriti andekad üliõpilased said promoveerida arstiteaduse doktoriks, ilma vaheüliõpilased võisid saavutada eksameil otsekohe dr. med. astme, ilma vahelülita arsti-astme näol ⁶⁾).

Soovitus Erdmann'i poolt on olnud liiatigi eralaadi, kuna arstiteaduskonna ametlikes protokolles ⁷⁾ sellest ajast pole mingisugust jälge leida, et Erdmann oleks katsunud F-i kandidatuuri küsimust ametlikult üles tõsta. Tema lahkumise järele Tartust läks kliiniku ametlik juhatus prof. Deutsch'ile üle, kuna tegelikuks juhatajaks ajutiselt määrati tookordne Tartu maakonnaarst dr. med. G. Franz Emm. Sahmen, kes direktori kohuseid täitis 1823. a. lõpuni.

Kliinilisele õppetoolile olid end üles annud 2 kandidaati, kelle kohta ülikooli valitsus kirjaga 24. VIII. 1823 palus arstiteaduskonna arvamist. Esimese kohta — Kaasani ülikooli professor dr. L. Vogel — oli arstiteaduskonna otsus eitav, kuna kandidaat „praktilisest küljest väljapaistvat andekust kogunisti mitte ei olla näidanud.“ Teine kandidaat, dr. L. d. w. August Struve Holsteinist sellevastu olla oma andekust praktilise arstina sedavõrt tõestanud oma teadus-praktiliste töödega pidalitöve-sarnase haiguse üle Holsteinis (ilmunud a. 1820) ja dieedilise kasinuse- ja nälgjaravide üle, et temalt viljakat tegevust kliiniku juhatajana võis oodata. Kaaluvamaks argumendiks L. A. Struve poolt näib siiski olnud asjaolu, et tema vanem vend, kuulus astronoom prof. Struve, oli Tartu ülikooli tähetorni juhataja. Selle soovituse kõrval jäi mõjutuks ka arstiteaduskonnas soovitus kliiniku ajutise juhataja dr. Sahmen'i suhtes, kes „kaugelt olla ületanud teaduskonna poolt tema peale pandud lootusi oma korraldusvõime, usinuse, töö praktilise tagajärje kui ka võime läbi endale lugupidamist võita üliõpilaste silmis.“ L. A. Struve kinnitati õppetoolile 1824. a. algusest peale, suri aga juba a. 1828.

⁶⁾ Uus eksamite kord arstiteaduskonnas a. 1834 võimaldas dr. med. astme omandamist ainult arstele.

⁷⁾ „Tischregister der Medicin. Fakultät zu Dorpat“ 1823 — VIII. 1826, 1826—1829 jne. Alal hoitud Riigi Keskarhiivis.

F., jätkates õpinguid ülikoolis, hakkas 1824. a. peale tegelema Tartus ka vaeste-arstina. Ei olnud selle eest olemas mingisugust palka või lisapalka ei linnaameti poolt — nii kui nüüd — ega kusagilt mujalt, vaid F. teotses aetuna omast kaastundlikust südamest, et armastuse tööga ligimese kallal parandada oma enese südame haavu. Kuni oma doktori-eksamite õiendamiseni 1826. a. on F. niiviisi tegev olnud „samasuguse õnne kui püsivusega“. Hoolimata oma enese ülikehvast ainelisest seisukorrast lükkas F. tagasi iga tasupakkumise oma laialdases vaestepraktikas ja võttis midagi vastu ainult neil kordadel, kus ta kindel võis olla, et tasu oli maksjal jõukohane. Seda põhimõtet käsitles tema ka pärastpoole tegeleva arstina kuni eluotsani.

1825. a. lõpul hakkas F. oma kasinail puhketundidel harrastama eesti keele uurimist, sedagi kui „hüvat vahendit meelenukruse vastu“, nii kui ta ise ütles. F-i biograaf J. Jõgever seab üles küsimuse, millisel tõukel F. asus tööle eesti keeleuuringe põllule? Teatavaks väliseks tõukeks olid ju praost O. W. Masing'i rahvalikud kirjutised, milles esimest korda tarvitati puhast rahva keelt. Kuid võib küll oletada, et tõeliselt geniaalne, loov isik, nii kui seda oli Faehlmann, ei vajanudki erilist tõuget, vaid ta oli ise tõukeandjaks teistele! F-i omad keeleharrastused said ka lähtekohaks tema pärastisele tutvusele ja sõprusele F. R. Kreutzwald'iga, kes a. 1825 saabudes Peterburist Tartu, hakkas siin õppima arstiteadust a. 1826.

Faehlmann'i sõbrad, eriti ka Helene v. Paykull, käisid temale peale, ta lõpetagu ometi oma stuudium ja asugu doktori-eksameid tegema. Kui viimane kord naljatoonil tähendas, ta põlevat igatsusest teda näha ehituna doktori-kübaraga, vastas F. väga tõsiselt: „Ärge seda soovige, armuline preili! Tahaksin, kui võiksin, veel kakskorda niipalju aastaid sellel laialdasel teadusepõllul püsida, õppida ja koguda ja peaksin siiski häbiga tunnistama, et minu lõikus on olnud väga kasin.“

Viimaks 15. märtsil 1826 esitas F. arstiteaduskonnale palve, temale lubada õiendada „examen rigorosum pro gradu Doctoris Medicinae“, mida teaduskond ka ühelhäälel otsustas täita. Saksa-keelsele palvekirjale juurelisatud ladinakeelses eluloo kirjelduses mainib F. enese kohta (kolmandas isikus): „Esimest algõpetust sai vanemalt; siis 5 a. vältel avalikus kreiskoolis Rakveres. Selle lõpetades asus Tartu ja juulikuul 1814 võeti vastu õpilaste hulka gümnaasiumi, mis õitseb Tartus. Peale seda kui 3½ aastat on kasutanud juhatuset kõrgestiõpetatud gümnaasiumi õpetajailt ja ära lastud küpsusetunnistusega võeti vastu 1817 aasta lõpul arstiteaduskonna üliõpilaste hulka, ajal, mil *rector magnificus*'eks oli Giese.“

Doktorieksam toimus 19. märtsil 1826, kella 1 l. hakates. Ühes F-iga eksamineeriti veel stud. med. August Lüttchen praktilise arsti astmele („pro venia practicandi“) ja kroonu-stipendiaat Adolf Hor-

witz arstiteaduse eelainetes. Eksamineerijaiks olid: professorid Styx, Parrot vanem, Deutsch, Moier, Cichorius, Parrot noorem, Struve ja eradotsent dr. Köhler (prof. Ledebouri asemel). Eksamineeriti (kõik ühel pealelõunal!) järgmistes ainetes: mineraloogia, botaanika, zooloogia, keemia, füüsika, anatoomia, füsioloogia, patoloogia, farmaatsia, farmakoloogia, retsepteerimiskunst, üldterapia, eriterapia, teoreetil. kirurgia, opertsiooni-õpetus, sünnitusabi, naistehaigused, lastehaigused, kohtulik arstiteadus, meditsinaalpolitsei — kokku 20 teoreetil. ainet 2 ladinakeelse küsimusega igähest; järgnesid kirjalikud vastused (ladina keeles) ühele sisemeditsiinilisele ja ühele kirurgilisele küsimusele (n. n. „kiausuri tööd“), lõpuks arvestati juba varemini äratehtud praktilisi töid — sisemeditsiinilist haiguselugu ja sünnitamiselugu, anatoomilist demonstratsiooni ja kirurgilist operatsiooni — kõigea kokku 26 eksamiainet. Otsused olid: 1 aines „satis bene“ (kaunis hea), 5 — „bene“ (hea), 20 — „perbene“ (väga hea). Eksami aktil leiduvad järgmised märkused arstiteaduskonna liigetelt: „Da meiner Meinung nach Herr Faehlmann des Doktor Grades würdig sich gezeiget, stimme ich nun auch dafür, dass demselben die Abfassung und Vertheidigung der Dissertation aufgegeben wird“: Cichorius; Besteht wohl kein Zweifel: Deutsch; Desgleichen: Moier; Ich stimme mit Vergnügen für die Aufgabe der Dissertation: Struve; Desgleichen: Parrot.

Niipalju tookordseist eksami-oludest. Olgu veel juurdelisatud, et korralduse põhjal 17. jaan. 1826 üliõpilased-eksaminandid ja promovendid pidid ilmuma univormis, samuti promotsiooneks ka professorid.

Eksmatrikuleeriti F. alles 1827. a. kevadsemestri lõpul (mitte 1825. a., niikui märgitud Album Academicumis.⁸⁾ Selle tõenduseks kuraatori kiri arstiteaduskonnale a. 1827, teadaandega, et „üliõpilased Thureau, Faehlmann ja Mende on kustutatud üliõpilaste nimestikust“ ja teaduskonna resolutsioon: „väljaanda diplomid“.

Juba doktori-eksami aktis⁹⁾ on mainitud F. doktori-väitekirja aine: „Observationes inflammationum occultiorum“ (Täheldused varjatud põletikest). Selle valmistamine ja trükkimine nõudis F-ilt siiski üle 1½ aasta aega, nii et väitekirja kaitsmine ja pidulik doktori promotsioon toimus 2. novembril 1827, selle aja kombe järele ladina keeles. Selle järele „ex decreto ordinis medicorum honores doctoris medicinae ipsi collati sunt“ (arstiteaduskonna otsuse järele temale antud sai arstiteaduse doktori aukraad).

Kohe peale doktori-promotsiooni algas F. oma tegevust praktilise arstina Tartus, „õigemini — jätkas seda muutunud firma all.“ Novembri lõpul esitas F. arstiteaduskonnale palve lubada temale toimetada eksam ka praktilise sünnitusabi andmise alal. Vastav eksam toimiski 2. XII. samal aastal professorite Deutsch'i, Moier'i ja Erdmann'i juures (kes vahepeal Dresdenist oli jälle tagasi tulnud Tartu) ja peale teoreetiliste katsumiste ja kirjaliku töö õiendamist (seekord saksa keeles) ainel: „Kas saab arst kergendada raskeid sünnitusi? Kuidas, mille läbi ja millal?“,

⁸⁾ Viimane märkus käib vahest F-i tegeliku eemalejäämise kohta üliõpilase õpinguist; üliõpilasena püsis ta aga edasi ja sellisena asus märtsis 1826 toimetama doktorieksameid.

⁹⁾ Akt on säilinud Riigi Keskarhiivis.

millised seegikord atesteeriti väga hästi, omandas F. 10. jaan. 1828 „accoucheur'i atestaadi“.

Varsti oli F-il tegemist hommikust hilja õhtuni ja abiotsijad ei saanud sageli paljuotsitud arsti jälgile mitte teisiti, kui järelekuulates apteegist, millisest linnajaost saabunud olid tema viimased retseptid. Ainline tagajärg oli F-i vähenõudlikkuse tõttu hakatuses õige kasin. Ja kui siis hiljem ka jõukamad elanikud, ka esimesed perekonnad linnas ja ümberolevais mõisates ikka sagedamini hakkasid tarvitama tema abi, siis ei jäänud vähem õnnelikkude kolleegide kadestamine mitte tulemata, mis F-ile valmistanud on mõnegi kibeda tunni. Hiljem kirjutas ta selle kohta K r e u t z w a l d 'ile: „Hoia ennast avaliku tüli eest, ei tohi loota, et avalikud kohtud meile suudavad anda autasu, — ainult meie oma südame tunnistuse poolt saame seda. Olen kord avatletud olnud algata protsessi ja olen seda pärast kibedasti kahetsenud. Kui targad kisklevad, siis narrid ajavad sekka vilets ja uulitsapoisid pilluvad sopaga vahele.“

Peagi oli F. otsitavam arst Tartus. Omil haigevisiitidel oli ta tõsine, lakooniline, mõnikord karm. Mitte põrmugi stereotüübilist tundelikkust. Iialgi ei viibinud ta sekundit kauemini kui just hädapärast tarvis. Juhtus ta haigevoodilt tulles läbi söögitoa ja pakuti temale tass teed, siis möödus ta tõrgese tähendusega: „Ei ole aega.“ Imponeeris oma tabavate tähendustega. Südamehaigele noormehele, kes ohates palus, kas ta ei tohiks kohvi juua, vastas F.: „Jah, iga 3 nädala tagant 1 teelusika täis“, ja ruttas minema. Rikka perekonna hellitatud lastele, kes ei tahtnud sõna kuulda, ütles ta omal kõlaval, sügaval häälel: „Ma saadan teile siia apteekri Birkenbergi!“ Lapsed kujutasid omale ette mõnda hirmuäratavat peletist, jäid vait ja neelasid sõnakuulelikult ka kibedamat rohtu. (B e r t r a m - S c h u l z).

Arstina sügav tõsine, oli F. inimesena sõprade ringis pentsiklustiline. Kui ta 14 tundi päevas oli ratastel ringi kolanud, siis pidi ta oma väsinud ajule jälle muretsema tarvilikku elastsust, kas rõõmsas seltskonnas ehk kaardilaua ääres, kus aga enam naljatati kui tõsiselt mängiti. Nendeks puhketundideks oskas ta teha end ülesleidmatuks. Kojuminekul tegi F. ikka mõnda tempu. Pea tõmbas oma enese kalosside üle oma sõbra C l a u s M o h r 'i omad, kellel olid väga suured jalad. Oma kalosse otsides leidis nad Mohr jällegi F. jalas, kes end pentsiku tõsidusega vabandas ja soovitas sõbrale omi ülikingi välja üürida — lapse hällideks. Olid kõik juba üliirietes ja trepist alla tulemas, siis lipsas F. majavõtmega ette, hüppas uksest välja ja lukustas selle väljastpoolt. Klopiti, hüüti, kaubeldi, pahaselt ja siiski naerdes. Viimaks avanes uks tasakesi ja F. kihistas lõbusalt naerda oma kordaläinud tembu üle.

Kuid saabudes koju rõõmsast seltskonnast asus F. oma sissejuurdunud vana kombe järele kirjutuslaua taha tööle, kas arstiteadusliku lektüüri kallale ehk keeleteaduslikele või folkloristilisele

uurimusile, nii et kella 3-ks öösel voodisse sai. Sarnane keha ja vaimu kurnav eluviis, millele seltsis kangete sigarite suitsetamine, pidi õonistama tema tervist, mis niikui nii oli alaliselt hädaohus päritud tiisikuse tõttu. (Peale ema surid ka tema mõlemad vennad selle haiguse kätte, üks noorespõlves, teine mõni päev peale tema enese surma.) Juba a. 1830 arenes F.-il hektiline palavik, milles, kui tiisikusele iseloomulikus, ta isegi oli teadlik. Tulise rauaga põletas ta omal rinda haigel poolel ja läks siis suvel 3 kuuks maale puhkusele. Siin paranes tema nii jõudsasti, et ta näiliselt täitsa tervena asus tööle ja ise niivõrt kindel oli omas tervenemises, et ta pärastist tiisikuse edasiarenemist kuidagimoodi enam uskuda ei tahtnud ja nii kuni haua ääreni ennast näis petvat oma haiguse iseloomu hindamises.

Teatavad vastolud leiduvad F. sõpradel-biograafidel, dr. Kreutzwald'il ja dr. Bertram-Schulz'il, tema vahelkordade hinnangul ülikooli arstiteaduskonnaga. B.-Schulz väidab, et F. ja arstiteaduskonna vahel asunud kuristik: F-il ei olla olnud mingit usklikkust õpetajate sõnadesse (arvatud on muidugi arstiteaduse õpetajad) ja ei olla võinud arstiteaduskond mitte võtta oma hulka niisugust kindlat kahtlejat kui seda oli F.¹⁰). Ei olla midagi aidanud, et kõik meedikused, isegi kogu linn ütlenud valjusti: Faehlmann peaks saama kliiniku professoriks! — Ta ei saanud selleks mitte. Ja vahest olnud sellel ka oma hea külg. Professorina F. oleks muutunud järeleandlikumaks ja oleks pehmenetanud oma paendumatut opositsiooni. Teaduses aga, niikui igalpool elus, on võistlus, oppositsioon ja kahtlemine tarvilisemad eeldused eduks. Nii Bertram-Schulz. — Kreutzwald, selle vastu, väidab, et F. sõbrad temale peale käinud ja ka arstiteaduskonna poolt ei olla puudunud meeletuletused: ta kirjutagu ometi ja avaldagu trükkis mõni teaduslik töö, et olla õigustatud omandada mõnda arstiteaduslist õppetooli. Iga uuestiavanev vakants olla jälle äratanud noid vanu soove ja oldud valmis loobuma isegi vormalsest nõudest trükiteose suhtes, mida ta oleks võinud ju ka tagantjärgi sisse anda. Kuid F. ei olla suutnud selles suhtes jõuda kindlale otsusele. Tema olla omas rippumatus seisukorras, kui vabalt tegelev arst, olnud täitsa rahuldatud ja õnnelik ja ei olla tahtnud seda kutset vahetada millegi teise vastu.

Need üksteisele näilikult vastukäivad seletused kahe F. sõbra ja ametivenna poolt selguvad, kui tutvuda tolleaegse ülikooli arstiteaduskonna koosseisu muutustega ja tema tegevuse ja õiguste piirkonnaga. Juba 1828. a. alul, kui F. asus tegeleva arstina tööle, oli arstiteaduskonna koosseis tunduvalt muutunud võrreldes

¹⁰) Teine kaasaegne, dr. Martreb (Ancke) õiendab B.-S. sõnu sellepolest, et F. küll puudunud mehaaniline järeldamine õpetaja sõnadele, kuid mitte usk üldse kõigisse, mida õpetati. F. kohta maksvat pigemini sõna: „fidem habebat plurimis verbis magistri, at in nulla jurabat.“

1823. aastaga, kui juba tähendati tema, kui tulevasele arstiteadusli-
sele õppejõule. Lahkunud oli F-ile ikka heasoovlik Cichorius,
tüse ja ilma eelarvamisteta välismaalane. — Tähtsam sellest oli
muutus farmakoloogia ja dieteetika õppetoolil, millelt lahkus
a. 1826 Styx, kelle asemele astus samal aastal Gottl. Franz
Emm. Sahmen, F-i edukam võistleja juba 1823. a. saadik.

Sünd. a. 1789 — seega F.-ist 10 a. võrra vanem — Oppekalni kiri-
kuõpetaja pojana, õppis S. a. 1806—1811 Tartus arstiteadust, ühelajal K.
E. v. Baer'iga, kellega oli ka isiklikus sõpruses; dr. med. a. 1811, siis
kodukooliõpetaja; a. 1814—1816 jatkas koos K. E. v. Baer'iga oma õpinguid
Viinis ja Würzburgis, oli siis maakonnaarstiks Tartus a. 1816—1823, mil-

Prof. Gottl. Franz Emm. Sahmen, s. 1789, † 1847.

lisest ametist lahkus 1823, kutsutuna ajutiselt — üheks poolaastaks —
kliiniku tegelikuks juhatajaks ja kliiniliseks lektoriks. Sellisena juba too-
kord arstiteaduskond soovitas teda, Struve kõrval, kandidaadina kliinilise pro-
fessori kohale (v. eespool), loetledes ainsamaks takistuseks, et S. end veel
ei olla suutnud näidata teadusliste kirjatööde alal („als Schriftsteller“), mil-
lede saavutamiseks soovitati anda temale pisut aega.

Kuigi S. kliiniku juhataja kohalt lahkus 1823. a. lõpul, näikse
tal juba seekord olnud kindel kavatsus kandideerida lähemale vaba-
nevale õppetoolile, millest tunnistust annavad tema 1825. ja 1826. a.
ilmunud 4 vähemat teaduslikku tööd¹¹⁾. Ja kui siis 1826. a. va-

¹¹⁾ Nendegi kohta on olemas arstiteaduskonna soovitus tsensuuri-
komiteele (8. XI. 1825) lubada nende trükkimist, kuna tegemist „väikeste
mitmekesise sisuga teostega praktilise tervisõpetuse aladelt.“

banes farmakoloogia ja dieteetika õppetool, siis kohalt lahkuv prof. Styx soovitas oma järeltulijaks Sahmen'i, kes siis arstiteaduskonna ettepanekul ka valiti. Ühelajal temaga valiti Dresdenist tagasi tulnud prof. J. Erdmann lahkuva Parrot'i (noorema) asemele füsioloogia, patoloogia ja semiootika professoriks.

Saades farmakoloogia professoriks a. 1826 oli Sahmen 2 aasta pärast juba arstiteaduskonna dekaan. Samal aastal suri kliiniku direktor prof. L. Struve. Ja seekord, ilma et oleks küsitud arstiteaduskonna arvamist selles asjas, määrati kliiniku direktoriks — Sahmen, kuigi avalik arvamine arstide ringkonnas pidas väärilisemaks kandidaadiks sellele kohale Faehlmann'i. Vabanenud farmakoloogia ja dieteetika professuur sai Erdmann'ile, sisekliiniku õppetool jäi aga Sahmen'i kätte ligi 20 aastaks (kuni a. 1847). Seega on õigus Bertram-Schulz'il: Faehlmann'ile oli tee kliinilisele professuurile suletud.

Teiselt poolt leidis arstiteaduskonnas isikuid, kes vääriliselt hindasid F. suuri andeid, teadmisi ja visat edasipüüdmist, samuti kui ka tema muid kõrgeid inimlikke väärtusi ja teda meelsasti oleks näinud temale väärilisel ülikooli õppetoolil. Nii F. vana sõber Erdmann, hiljem A. v. Hueck. Nende ja küll ka teistegi arstiteaduskonna liigete poolt on ergutatud F-i end valmistada — teaduslikkude tööde publitseerimise teel — mõnele tulevikus vabanevale õppetoolile ja on ka püütud luua vastavaid kombinatsioone — niiku eespool saame nägema. Nii oli õigus ka Kreutzwald'il.

Mis puutub Sahmen'i — F-i eelistatud võistleja — isikusse, siis näib õige olevat, et tema oskas end maksma panna üliõpilaste silmis. Bertram-Schulz iseloomustab teda kui „pikka, nurgelist, mitte nägusast meest, täis ladusust ja teatavat neitsilikku õrnust.“ Ambulantsis tundnud ta silmanähtavat tülgastust muidugi vähe isuäratavate kisakõrde ja nende megääreist-emade vastu. Sahmen „neelanud ja neelanud“ ja neid rāpaseid, kopitanud keldrielamute järele lõhnavaid isikuid oleks pigemini tulitangidega puudutanud (kui näppudega).“ Kord keegi naisolevus püüdnud vaigistada oma rõõkivat poissi: „Onko is pai, rei nu nich! Onko is jo pai!“ Missuguse näo „onko“ Sahmen sel puhul tegi, seda võida omale ette kujutada, arvab autor.

Juba selles väikeses iseloomustuses paistab täieline vastolu ladusa, peennärvilise härrasmehe-arsti Sahmen'i ja karmi, energilise, kuid alati inimlikult-abivalmi F-i vahel. Kuna esimene tülgastust tundis viletsate ja vaeste vastu ja neist püüdis eemale hoiduda, niipalju kui võimalik. F. just otsis ülesse sarnaseid nende viletsates keldriurgastes. Sahmen'i ladusust ühes küllaldase paenduvusega, tema oskus ujuda „pärivett“ soodustas tema karjääri: temale sadas kohte, auülendusi, ordineid (pildilgi on näha sarnaseid ripatseid tal kõlkumas kaelas ja rinnal). F. oli kõige vähem armastusväärne seltskonnainimene, oli paendumatu opositsiooni mees, karm võitleja vastu voolu. Sahmen'i taolised „peenhinged“, naiselikult hellitatud enesetundega, kelle iseloomus puudub mehelik-suuremeelne joon, ei anna iialgi andeks, kui kedagi teist

võidakse eelistada nendest. F-i hindamine nii ülikooli ringkondades kui ka publiku seas ja iseäranis tema laialdasest arstlikes praktikas, mis kaugelt ületas kliinilise professori Sahmen'i oma, tundus viimasele haavavana küllalt, et parajal silmapilgul selle eest kätetasuda oma tagasitõrjutud kuid siiski mitmeti eelistatud rivaalile.

Sahmen'i saavutused kliinilisel alal ei leidnud isegi tema kuulajate silmis kuigi suurt hinnangut. Tema õpilane Bertram-Schulz, kes küll pisut liialt allakriipsutab groteske jooni ja üldse kaldub liialdustele, arvab, et Sahmen'i teostatud tüüfusehaigete ravi ei olnud oma heroiliste võtete tõttu mitte õnnelik. Esmalt lasknud ta haigele külge panna verekaane ja kui siis pat-sient lõdvaks jäänud, otseku kiinnas, „siis ärritati teda kuni surmani baldriani, ambra-tinktuuri ja moschus'ega.“ Vastandina hindab B.-Schulz Faehlmann'i, kelle mõjul ja eeskujul on hakatud tüüfust ravima Tartus enam äraootavalt (negatiivselt), mil-lise meetodi maksmapanna aidates Faehlmann „ka arstiteadu-sele mitte asjata ei ole elanud.“ Sahmen aga, märgib B.-Schulz pisut irooniliselt, „omas üldiseima lugupidamise ja armastuse ja oli muuseas suurepärane fuugade-mängija“.

Peale jõudsa paranemise suvel 1830 muutus F. tervis juba talvel 1830/31 halvemaks, ilmusid valud rinnas, kange kõha, vere-sülgamine. Sellest ajast peale iga aasta ja nimelt kevadepoole talvel, kordusid needsamad hädad pea nõrgemal, pea ägedamal kujul.

F. sissetuleku kasvades laialdasemast ja rikkamast praktikast suurenesid ka tema väljaminekud. Tema esimeseks mureks oli rikkalikult tasuda omile võlauskujaile. Vana Needatz'i on ta aidanud tema eluotsani ja isegi tema lese peale veel mõelnud omas testamendis. Ilusa inimliku joonena olgu märgitud, et F-i doktoripromotsioonil vana Needatz pandi istuma aukohale ja järgneval pidutsemisel F. kaisutas oma heategijat ja sellisena esiteles teda kõigile. Oma võõrasema, selle ema ja laste — oma poolvendade-õdede — eest hoolitses F. suure armastusega. Neile üüriti Rak-veres korter ja sõber Nocks — siis kreiskooli inspektor seal-samas — sai F-ilt tarvilised summad, et kõigiti korralikult ülal-pidada kogu perekonda. Isegi oma lapsepõlve hooldajale ja esi-mesele õpetajale, hiljem vaeseksjäänud assessorile v. Pay-kull'ile määras F. iga-aastase kindla toetussumma, mida ta ka korralikult maksnud kuni surmani. Veel palju suuremad olid kogusummas need anded, mida F. jagas vaestele, kellega tal tuli kokkupuutuda arstina. Kuid siin „tema pahem käsi ei teadnud, mis parem tegi.“ Kuigi tema abivalmsust sageli küllalt tarvitati kurjasti, siiski ei väsinud ta andmast. Näide: Ühel hommikul ilmub tema juurde täitsa tundmata noormees ja palub laenuks 25 rubla (selle aja kohta suur summa!). „Hm, 25 rubla? Vaatame kohe järele, kas kassas niipalju olemas.“ Paari minuti pärast tuleb F. tagasi, raha käes. Noormees palub paberit ja sulge, et kirju-

tada võlakviitungi. „Pole vaja“, vastas F., „kui Teie tahate seda summat tagasi maksta, siis saate seda tegema ka ilma võlakohustusest. Vastasel korral aga ei ole ka Teie paberist mulle kasu.“ Sealjuures oli F. küll omaltkohalt jõukas, kuid kogunisti mitte rikas mees ja oma perekonnale pärandas varandust igatahes palju vähem, kui tema sissetulekute järele oleks võidud oodata. Kuid abitarvitajaid oli liig palju, kellega tema kaastundmus teda sundis jagama! Iseäranis raskeil viljaikalduse aastail aitas tema laialt nii linnas kui maal, aga ikka kolmandate isikute kaudu, nii et tõelist andjat enamiste ei tundudki.

Tarbed oma enese isiku jaoks olid F-il kasinad, mitte kokkukohiust, vaid lihtsalt endisest harjumusest. Kuna ta võõrastele laskis ettekanda valitud maiustoite, ütleb Kreutzwald, sõi ta ise jämedat leiba, millele määris peale võid, enne kui alustada omi haigevisiite ennelõunat. Suitsetas aga kallimaid välismaa sigareid¹²⁾.

Aastal 1832 abiellus F a e h l m a n n apteekri Reidmeistri tütre Henriette'ga Põltsamaalt, keda peale paljuaastast tutvust valis omale eluseltsiliseks, milliseks juba F. endine pruut teda omal surmavoodil olla soovitanud Faehlmann'ile ja kes olnud kadunu intiimsõbrana. Abielu oli lõpuni õnnelik ja sellest võrsusid neli last. Viimastest surid 2 lapsepõlves, kuna kaks poega, Friedrich ja Robert kauemalt elasid kui isa.¹³⁾

Peale abiellumist muutus F-i senine vaikne kodune elu pisut kärarikkamaks, majapidamine laienes, moderniseerus, kuid ilma luksusest, milline F-i lihtsatele harjumustele ei olnud sobiv. Perekonnas oli tema järsk, sõnaaher, ei viibinud heameelega suuremas seltskonnas, omas kodus või väljaspool, kuna tal selleks aega ei olnud. Pidi ta aga seal viibima, siis paistis tema tuimana, osavõtmatuna. Leides haigete juurest tulles kodust võõraid eest, läks ta sõnalausumata läbi saali kirjutustuppa, vaid puristas ja raputas mantlilt vihmapiisku. Seda enam sädelesid aga tema vaim ja originaalsus kitsamas sõprade ringis, kellele sarnased koosviibimised jäid kustumatuks mälestuseks. Sõprade ringi kuulusid kõigepealt K r e u t z w a l d, kes lõpetas oma õppimise Tartu ülik. arstiteaduskonnas a. 1831 ja 2 aastat hiljem asus Võrru, siis prof. A. v. H u e c k ja dr. S c h u l z (kirjandusliku varjunimega dr. B e r t r a m).

¹²⁾ Tol ajal Tartu linnaisad keelasid suitsetamise uulitsail ja avalikkuis kohtades ära, tulekahju-hädaohu ärahoidmise mõttes. F-ile oli see määrus vastu karva. Ta laskis valmistada vaskvõru, mille tõmbas sigarile peale ja suitsetas linnaisade kiuste uulitsail, kus teda kaugelt juba võidi äratunda suitsupilvedest.

¹³⁾ Kumbki ei ole isa, ema, ega sõprade lootusi täitnud, niikui tähendab V. R e i m a n. Friedrich jõi uimase peaga kogemata mürgist jooki ja suri 16. XI. 1870. Robert oli juba 6. IV. 1864 surnud tiisikuse kätte. Lesk ema suri alles 19. IV. 1874. Terve pere hingab Tartu Jaani surnuaial suure raudristi varjus (pilt lk. 12).

Georg. Jul. Schulz sünd. 1808 Tallinna Toomkiriku ülemõpetaja pojana, studeeris Tartus 1826—1834 arstiteadust ja siinsamas töötas anatoomikumi prosektorina 1834—1836; selle järel lahkus kodumaalt enam kui veerandsajandiks; vaid 12 aastat peale F-i surma viibis jälle paar aastat (1862—64) kodumaal, kus Torma lähedal Friedentalis teotses silmaarstina, asutades sinna isegi oma erakliiniku, milles toimetas umb. 1000 silmaoperatsiooni; selle järel elas jälle Peterburis ja suri Viinis a. 1875.

Aleks. v. Hueck, Tallinna linnapea Johann v. H-i poeg, studeeris Tartus a. 1821—1825; siinsamas dr. med. a. 1826; jätkas õpinguid Berliinis ja Heidelbergis; sai a. 1830 Tartu anatoomikumi prosektoriks erakorralise professori tiitliga, 1834 korraliseks professoriks anatoomia ja kohutliku arstiteaduse alal; a. 1835 ja 1840 arstiteaduskonna dekaan; oma tea-

Prof. Alexander v. Hueck, † 1842.

duse kõrval harrastas agarasti kodumaa muinsuse uurimist, milleks a. 1838 võttis ette fossiilsete jäänuste väljakaevamisi Liivimaal. F-iga seotud intiimse sõpruse sidemetega, milled katkestas alles tema varajane surm a. 1842.

Ülikooli-kolleegest oli F-i vana õpetaja prof. Erdmann tema alaliseks majasõbraks ja ühtlasi ka tema isiklikuks arstiks (ühes, nähtavasti, prof. A. v. Hueck'iga). — Kuigi F, üldiselt suhtus teatava irooniaga vaimuliku seisuse esitajaisse, on teda üksikute vabameelsemate kirikuõpetajatega sidunud püsiv sõprus; nende hulka kuuluvad abiõpetaja J. S. Boubbrig ja iseäranis Tartu-Maarja Eesti koguduse õpetaja C. H. Geheve, sünni poolest arvatavasti eestlane. Mõlemad on temaga koos olnud hiljem Õpet. Eesti Seltsi asutajaid ja viimane eriti temale lähedaseks abiliseks seltsi töödes; kolmandana võiks mainida tookordset Hargla õpetajat R. Hollmann'i, kes oma sõbrale ka viimast armastusteenet üles näitas, tema surmaeelse soovi kohaselt toimetades ma-

tusetalitust tema hual, siis veel õiguseteaduse professor G. v. Bunge, hiljem sündikus Tallinnas, „Urkundenbuch'i“ väljaandja ja iseäranis Tartu kooliõpetajate-seminari inspektor ja eesti keele lektor ülikoolis D. H. Jürgens'on, ka eestlane rahvuse poolest. Hiljem seltsis Faehlmann'i kitsamasse sõprade ringi ka dr. E. Sachsendahl, F-i „parem käsi“ Õpet. Eesti Seltsi töös (seltsi sekretärina) ja tema ustav sõber ja isiklik arst tema viimaseil eluaastail, kuni surmani.

Kus on elanud Faehlmann? — Needatz'i majake, milles ta veetis oma üliõpilase-aastad, asus kohal, kuhu hiljem ehitas Lieven suure telliskivi-hoone (Barklay-välja kõrval, vastu Vallikraavi tän. algust). Maja, kus F. elas arstina ja mis mõni aeg peale tema surma maha põles, asus postijaama lähedal, praeguse Lille tän. ülemises osas, kus nüüd seisab Kusiku päralt olev massiivne majade-kogum (K. E. Sööti saavutatud andmed end. linnaarhivaari Hasselblatti kaasabil).

F-i sõprade plaanid võimaldada temale pääsemist väärilise ülikooli õppetoolile võtsid kindlama kuju, kui sõber A. v. Hueck a. 1834 sai korraliseks professoriks anatoomia ja kohtuliku arstiteaduse alal ja 1835 arstiteaduskonna dekaaniks. Sellisena tema 12. XI. 1835 esines arstiteaduskonnas ettepanekuga eraldada anatoomia õppetoolist kohtulik arstiteadus ja viimane — ühes hügieeniga — ümber korraldada iseseisvaks „riikliku arstiteaduse“ õppetooliks. Arstiteaduskond kiitis ettepaneku heaks ja esitas selle ülikooli nõukogule. Siit peale ettevalmistused uue õppetooli loomiseks küll venisid, kuid enam ei katkenud; alles 19. X. 1842 kinnitati keiser Nikolai I poolt ülikooli laiendatud eelarve, milles ette nähtud ka iseseisev „riikliku arstiteaduse“ õppetool alates 1. I 1843. a. Vaevalt võis leida kohal tookord Faehlmann'ist sündsamat kandidaati selle õppetooli täitmiseks, mis oma esitajalt nõuab laialdasi teadmisi ja kogemusi, palju praktilist elutarkust ja selget kriitikat. Ei ole kahtlust, et just sel puhul — nii kui seletab Kreutzwald — arstiteaduskonna liigete (A. v. Hueck'i, vana Erdmann'i ja t.) poolt peale käidi F-ile, ta valmistaagu end teaduslike publikatsioonide läbi kandideerima asutatavale õppetoolile; oldud isegi valmis loobuma trükitöödest, kuna neid esitada oleks olnud võimalust ka tulevikuski. Kuid Faehlmann'il nähtavasti ei olnud erilist soovi lahkuda oma armsaks saanud vaba ja elava töö juurest praktilise arstina, liiatigi kuna ta tundma pidi, et temasugune iseseisva mõtlemisviisi ja paindumatu tahtega isik mitte hästi ei võinud mahtuda Nikolai-aegse kroonu-režiimi raamesse, millistesse oli suletud ka arstiteaduskond. Tulid juurde välisedki takistused: õppetooli asutamine venis, suri a. 1842 sõber v. Hueck, algatuse südikam kandja, ja neljaks aastaks (1842—1846) valiti dekaaniks F-i antipood Sahmen, kellel loomulikult ei võinud soovi olla näha oma kõrval teaduskonna liikmena oma salamahti vihatud ja küll ka kardetud võistlejat. Kuna sündsat isikut uue õppetooli jaoks, peale F-i, esialgu

näha ei olnud, siis venitati asja veelgi, kulutades uue õppefooli jaoks määratud summad ära muudeks tarveteks (ülikooli kuraatori korteri ja kantsleile, kui ka osalt uue iseseisva naistekliiniku sisseseadimiseks), kuni alles 1845. a. leiti kohane õppejõud G. v. S a m - s o n - H i m m e l s t j e r n'i isikus, keda Brest-Litovski kadettidekooli arsti kohalt kutsuti uuele õppetoolile.

Vahepeal oli F. tagasi lükanud juba täies vormis a. 1837 temale tehtud ettepaneku asuda korralise professorina uuesti asu-

Prof. G. v. Samson-Himmelstjern, s. 1809, † 1869,

tatud kohtuliku arstiteaduse õppetoolile Kaasani ülikoolis. Sellegi kombinatsiooni taga näeme F. sõprade, esijoones vana E r d m a n n'i mõju. Erdmann'il olid ju avarad suhted Kaasani ülikooli arstiteaduskonnaga, kelle liikmeks ta oli olnud 7 aastat (1810—1817) ja 1814.—1817. a. ka selle dekaaniks. F. aga ei soovinud lahkuda kodumaalt, kellega teda liitsid katkematud armastuse sidemed ¹⁴⁾.

¹⁴⁾ Hiljem (a. 1843) hoiatab F. tungivalt kodumaalt lahkumise eest, sihiga kergemat põlve ja suuremat teenistust hankida, ka sõber K r e u t z - w a l d'i: „Tahad sa siis soobli-püüdjaks hakata ja peavad siis sinu jõnglased saama sibriakkideks?“ küsib ta. Selle asemel soovitab kolida Pärnu: „Kena linnakene, kus on 2—2½ arsti. Neist üks vagatseb, teine trilliooneldab (ravitseb homöopaadiliselt), kolmas nuusutab soolalesti. Kui sinna asuks mitte-homöopaat-arst, siis oleks homöopaatial seal varsti lõpp peal.“

Liitigi kuna arvestada tuli abikaasat ja 2 väetit last (vanem neist alles 1836. a. sündinud).

F-i arstiline praktika oli kasvanud iga aastaga. Haigevisiitidel viibis ta igapäev kella 9 hommikul kuni k. 5—6-ni peale lõunat ja kui ta koju jõudis, jätkus tal vaevalt aega lõuna söömiseks, kuna eestois ootasid uued abiotsijad, samuti ka käskjalad kirjadega maalt¹⁵⁾. Öhtul käis siis F. raskemaid haigeid veel teist kord vaatamas ja ka öösiti kutsuti teda sageli haigete juurde. Et tema säärase vintsutava tegevuse kõrval siiski mahti leidis jälgida arstiteaduslikku kirjandust ja harrastada oma filoloogilisi ja kirjanduslikke huvisid, siis võis see sündida ainult sel teel, et tema oma haiglasele ja kurnatud kehale mitte tarvilisel määral ei lubanud sellele nii vajalikku öörahu, vaid jätkas teaduslikku tööd siis, kui kõik teised uinusid. See pidi pikapeale kurnama nõrga organismi.

1837. a. veebruarist peale oli F. jälle raskemini haige. Rinnakelme põletik paremal pool, õhtuti palavikud, võsa kõha. Samal kevadel prof. v. H u e c k kirjutas Kreutzwald'ile: „Meie armas Faehlmann teeb meile tõsiselt muret; ta näeb välja kui vari ja on kindlasti palju haigem kui paljud nendest, keda ta igapäev ravib. Katsuge ometi temasse mõjuda, et ta ette võtaks väikese puhke-reisi, kas või 4 nädalaks. See kosutaks tema tervist kindlasti.“ Kuid F. ei tahtnud suvepuhkusest teadagi. „Suvekuud on ainukesed,“ kinnitas ta, „kus mul on pisut enam aega tõsiseks teaduslikuks tööks, sellepärast ei või ma oma aega mitte kergemeelselt ära pillata reisil. Igauhel on kanda oma koorem, sellega peab ta rabelema.“

Järgmisel 1838. aastal teostus F-i kauaaegne kavatsus senini laialipillatud katsete asemel eesti kirjakeele parandamiseks ja rahvaluule, eriti „Kalevipoja“ esemete kogumiseks ja väljaandmiseks luua eriline keskorganisatsioon „Õpetatud Eesti Seltsi“ näol, milleks ta järkjärgult valmistanud pinda, kogudes sõpru sellele ideele. Juba 1836 kirjutas ta Kreutzwald'ile: „Siin on H u e c k'il elav huvi Eesti asja vastu; on teisigi, kellel kõigil palju head tahtmist. Mis ütlevad aga teo inimesed? Mitte ninakrimpsutamist enne aega!“

7. jaan. 1838 kinnitati seltsi põhikirjariidusministri poolt ja 18. jaan. samal aastal astusid esimeseks koosolekuks kokku järgmised asutajad liikmed (tähestiku järjekorras): Abiõpetaja I. S. B o u b r i g Tartust; õigusteaduse-professor F. G. v. B u n g e Tartust; dr. med. F. R. F a e h l m a n n Tartust; kirikuõpetaja O. H. G e h e v e Tartust; Võru maakonna praost J. F. H e l l e r Räpinast; dr. E. A. H e r m a n n Tartust; kirikuõpetaja R. H o l l m a n n

¹⁵⁾ F. järelejäänud paberites leidub kirjade viskeid tema kõrgestisündinud patsientidele maal: prl. v. B u x h ö v d e n, kammerherra abikaas v. P a u l i n, president R u s t, prl. v. N o l k e n, pr. v. U n d r i t z, prl. L i l i e n f e l d ja t. — Pidi ise sageli sõitusid tegema ümberolevaise mõisatesse, aga ka kaugemale; nii Kiltsi „vana Krusensterni“ juurde jne.

Harglast; kirikuõpetaja A. Hollmann Puhjast; prof. dr. med. A. v. Hueck Tartust; kirikuõpetaja dr. H. v. Jannau Laiuselt; seminariinspektor ja eesti keele lektor D. H. Jürgenson Tartust; kirikuõpetaja G. M. Knüpfner Maarja-Magdaleenast; ajaloo-professor dr. F. Kruse Tartust; gümnaasiumi-õpetaja C. Chr. Masing Tartust; kirikuõpetaja F. F. Meyer Karulast; kirikuõpetaja F. I. Moritz Rõngust (hiljem Peterburis); gümnaasiumi-ülemkooliõpetaja P. Preis Tartust; kirikuõpetaja C. G. Reinhalt Rõngust ja kirikuõpetaja A. J. Schubbe Kursist — kokku 19 isikut. Neile seltsis järgm. aastal veel 20 liiget, nende hulgas akadeemik Sjögren Peterburist, dr. Kreutzwald Võrust, kreiskooliõpetaja Nocks Rakverest, kirikuõpetaja C. Körber Vändrast, dr. G. Schulz-Bertram, Tartu politseimeister G. v. Gyldestubbe ja t. Selts põhjendati Tartu ülikooli juures ja tema esimeheks valiti ülikooli õppejõududest prof. A. v. Hueck. Tõeliseks seltsi hingeks aga oli enne kui pärast Faehlmann. Kohe esimesel aastal peeti seltsis 22 teaduslikku kõnet, neist 2 Faehlmann'i poolt (eesti rahva valmid merede ja jõgede, keelte, luulekunst ja laulu saamisest ja Kalevipoja vägitööd ja seiklused). Kõnedes käsitleti peamiselt eesti rahva vanavara, vähem eesti keeleuurimist. Tegelikud ülesannetega aga teostati eestikeelsete raamatute ladude loomine Tartus, Tallinnas, Pärnus ja Võrus, mille kaudu juba esimese 9 kuu vältel saadeti üle 2000 raamatu rahva sekka. Ettevõtte levitamiseks trükiti ja jagati tasuta välja nende rahvaraamatute nimistu (kataloog) ühes hindadega. Lektor Jürgenson'i algatusel asuti eesti-saksa sõnaraamatu koostamisele, Faehlmann'i algatusel hakati seltsi poolt 1840. a. peale välja andma „Tarto ja Võrroma-rahva kalendrit“, mille toimetajaks oli F. ise, peale selle õpetlikke rahvaraamatuid, milledest esimesena ilmus samal aastal Kreutzwald'i „Vina katk“, Zschokke vastava teose rahvapärase tõlkena. Lasti valmistada kivitrukis Eesti ja Liivimaa kaart eesti keeles. Liivi hõimlasi külastasid ja uurisid nende keelt prof. Kruse ja lektor Jürgenson. Asutati Õp. E. S-i raamatukogu — mis pidi koosnema kõigist eesti keeles ilmuvaist raamatuid kui ka raamatuid, mis Eesti ja tema rahva tundmaõppimise kohta käivad — ja Eesti muuseum, millesse koguti esimesel aastal 562 raha ja 12 muud muinsus-eset ja sõlmiti lepingud ühe suurema eestikeelse era-raamatukogu ja ühe muinsus-esemete kogu omandamiseks.

Mis puutub eriti Kalevipoja lugulaulu, siis olid F-il suured osad sellest kogutud ja tema suurepäralise mälu tõttu tal sõnasõnalt peas. Paberile kirjutatud kogu sellest rikkast ainekist on ta vaid ühe kava-kontsepti, lugulaulu ennast mitte tahes enne kirjas väljendada, kui ta temal kõik täielikult koos. Salajamaks sooviks oli F-il veel mõni aeg arstilise praktika varal kindlustada oma ainelist seisukorda ja siis asuda oma lemmik-tööle — eesti muinsus-esete kirjanemisele, milleks kavatses ette võtta rännakuid

läbi Eesti, korjata veel puuduvaid osi. Kõigile noile kavatsusile tõmbas kriipsu peale F-i varajane surm ja kogu rikkas, mälus ustavalt hoitud lugulaul on temaga koos hauda läinud. — Eesti keeleuurimise alal kavatses F. ühes lektor Jürgenson'iga läbi töötada aines-
 tikku uueks eesti keele grammatikaks, kuna H u p e l'i oma ei vastanud enam ajanõuetele. Jürgenson aga suri varakult ja tema isikus kaotas F. oma agaraima kaastöölise sellel alal. Pikemat aega haudus F. mõtet kirjutada eestikeelse õperaamatu ämmaemandatele — nähes, kui viletsal järjel seisis sünnitusabi, eriti maal — kuid talle selgus, et ilma korraliku ämmaemandate-koolita raamatust oleks vähe kasu. „Mis aitab hea raamat, kui ebausklikumaid ja kiduramaid külaeitesid arvatakse olevat küllalt kohaseks andma sünnitusabi!“

J ü r g e n s o n'i surmaga vabanevale lektori-kohale pääsemiseks, milleks F. oli kahtlemata kohasem kandidaat, ei astunud ta siiski mitte sammugi. Teda valiti selleks ülikooli nõukogu poolt a. 1848, temale enesele täitsa ootamata: „Mis tehha, ei oska keelt egga kirja, pannakse vaesekest unniko otsa, laulgo kudda juhhub,“ kirjutas ta sel puhul. Järgmine aasta (1843) tõi F-ile kaela veel suurema töökoorma. Tema vana õpetaja E r d m a n n lahkus farmakoloogia ja dieteetika professori kohalt, välja teenides oma aja, ja soovitas nüüdki oma järeltulijaks F a e h l m a n n'i. Kuid kogunud olles a. 1835—1843 kestnud seikluste läbi kohtuliku arstiteaduse professuuri ümber, teotses E r d m a n n, kes emeeritusena oli juba tõsine riiginõunik, nähtavasti iseseisvalt: 8. VI 1843 saabus arstiteaduskonda ametlik teade, et semestri lõpul prof. E r d m a n n lahkuib õppetoolilt ja juba kuu aega hiljem, 8. VII. 1843, sai arstiteaduskond ülikooli valitsuse kaudu kuraatori kirja teatega, et „Kõigekõrgemalt poolt on lubatud dr. Faehlmann'ile pidada loenguid farmakoloogia ja retsepteerimis-kunsti üle kuni professuuri täitmiseni, ülesandega iga poolaasta lõpul teha esitist tasusaamise asjus.“

Kahekordne õppeülesanne ülikoolis, ülirohke arstipraktika ja tööd „Õpetatud Eesti Seltsis“, milles F. iga aasta esines teaduslikkude ettekannetega ja mille esimeheks teda valiti 1843. a. alul — see kõik oleks võinud juba tervele mehele käia ülejõu. Lisaks tulid veel sekeldused end. „Õp. E. S-i“ esimehe v. H u e c k'i poolt nähtavasti küllalt oskamatult korraldatud Eesti raamatute ladudega: vastava müügikorralduse puudumisel hallitasid raamatud ladudes, kuna trükikojad esinesid seltsi vastu suurte nõudmistega, mis ähvardasid viia kogu seltsi pankrotti. Kogu seda affäärigi pidi lahendama Faehlmann. Siiski õhkuvad tema alalhoidunud kirjad Kreutzwald'ile sellest ajast imekspanuväärist optimismi ja agarust. Järjest tuli tal pealegi julgustada peadnorutavat ja hädaldavat Kreutzwald'i. „Agga, vana veli, kas Sinu laulo-aeg siis aena otsas on? Vesta nokka ja akka jälle peale, et meie, kui muudki, So-

laulo ülle rõemu tunneksime," kirjutab ta K-ile eesti keeles 11. V 1843 ja lõpetab nõuandega: „Ära püa pussu võrguga, las lähheb teistele aesutada.“ Ja 18. VIII. 1843: „Sulle on Jummal paljogi annud, ta saab Sinno käest ka palju taggasi pärrima. — Olle virk vana mees, katsume tehha ja kohhendada, kui kaua ello veel kestab, et rahhoga kaks kät rindade peale võiksime panna, kui kikas Jutale kutsub.“ Samas kirjas leidub ka drastiline nõuanne hüpo-hondria vastu: „Kui pus on põigiti p-rs-es, akka agga süddame põhjast naerma, kohhe tulleb välja!“ Hiljem manitseb sõpra: „Agga viska must pril nurka ja pane selge klasiga ninna peale.“

Huvitav, et F. oma sõpra ergutas ka eestikeelseid arstiteaduslikke oskussõnu looma hakata: „Kas olled jo innimese kehha-jäggude nimesid akkanud üleskirjotama? Pane veel mõnne jão jure kõnnevisid (phrasekesed); võtta ka meeste ja naisterahva rided ette, vana issa Adama visi, kui ta ellajatele ja rohtudele ja pudele iggatuhele oma nime andis.“

1884. a. alul saabus Tartu Elias Lönneroth. Seegi imetles F-i tööjõudu ja -hoogu ja oli liigutatud selle üle, et kõige oma töökoorma peale vaatamata F. veel mahti sai temale anda eesti keele tunde. — Selle eest aga järgmine talv (1844/45) oli F-ile terviselises suhtes raske; rinnahaigus ühes palavikkudega piinas teda kevadeni. Ka järgmine 1845. a. oli temale mitmeti vaearikas ja nukker. Kõige südamega elas ta kaasa rahva hädasid. Oli ta juba 1842. a. julgesti häält tõstnud rahva kurnamise vastu mõisnikkude poolt (F-i kirjavahetus Nolken'iga), siis päris lootusetu meeleheit täitis tema hinge nähes seda häda, mis inimesi sundis tuhandete viisi lahkuma Vene usku, lootuses, et ehk kuidagi paraneb selle läbi nende vilets põli.

Kreutzwald'ile kirjutas F. (10. VIII. 1845) „A. 1841 peale on igatviisi vaeva nähtud, et kuristikku sakslaste ja eestlaste vahele kaevata võimalikult laiaks ja sügavaks... Meie solgitud protestantismist ei ole ju ka suuremat asja, aga oli vähemalt lootus olemas, et seda saaks värskendada... Terve maa saab varsti p-rs-ti kuradile minema. Vaene rahvas! Ja häda neile, kes kannavad süüd!... Andku Jumal, et teise usku läinud oma kahetsuse läbi oleks hoiatuseks teistele.“

Liikumine aga aina kasvas. Oli ta esmalt Rõuge ja Marienburi pool maad võtnud, siis varsti levines Tartumaale, hiljem ka Põhja-Eesti ja Viljandimaale. — 27. IV. 1845 kirjutab F.:

„Imelistest asjadest Tartus oled sa muidugi kuulnud. Rahvas on otse-kui hull. Tuhandatena vajuvad nad papi maja juurde kokku. Aga rahvas räsoneerib siiski üsna mõistlikult. Meie viletsus on tõusnud viimase ti-puni. Kõik näevad seda, aga keegi ei aita. Tuleme kaebama, siis sõima-takse meid mässajateks, piitsutatakse vereni ja saadetakse sadade kaupa Siberisse. Ja seda teevad meie oma luteriusu härrased. Kas uus usk meile paremust toob, seda meie veel ei tea. Ta saab meid aga siiski osaltki saksa nülgi-jate lõugade vahelt peastma. Vastused on ikka ühed ja needsamad, pea stereotüüpsed. Annaks Jumal, et usuvahetus rahvale tooks paremust.“

30. XI. kurdab F.: „Usukat on juba dialekti piiridest üle karganud. Papi maja ümbrus kihab Viljandimaa ja Põltsamaa rahvast. Nägusad inimesed, üsna teist laadi, kui meie Tartu tolad, aga seda enam kahju! See kõik on aga meie junkrute kitsarinnalsuse paratamata, ettenähtud ja etteöeldud tagajärg.“

Detsembrikuul pandi keisri käsul ümberristimised kuueks kuuks seisma. Selle puhul kirjutab F.:

„Kas osatakse ärakasutada seda tähtsat ja otsustavat vaheaega? Kahtlen selles. Ja ometi jätkuks aega ajakohaste kergenduste läbi peasta suurt osa eestlastest. Oleks küllalt, kui proklameeritaks talumaade puutumatust, vähemalt aga nende peremeeste oma, kes oma usule jäid truiks.“

1845. a. lõpul sai F-ile ka arstiteaduskonna poolt — muidugi dekaani S a h m e n'i algatusel — alandav ümberkäimine osaks.

Teaduskonna protokolles leidub selle kohta 2 märkust: 31. X. 1845 teatab dekaan, arstiteaduskonnale, erakorral. professor Oesterlen Tübingenist olla teatanud, et tema valmis oleks vastu võtma kutset farmakoloogia õppetoolile, kui säärast kutset temale saadetak. — Ja 8 päeva hiljem dekaan Sahmen esines arstiteaduskonnale ametliku ettepanekuga „et hr. dr. Faehlmann'i edaspidi enam tarvis ei ole paluda jätkata loenguid farmakologia alal, kuna see õppetool varsti täidetakse.“

Juba varemalt oli F. ühes kirjas irooniliselt märkinud: „Otsitakse Saksamaal noori õpetlasi, kelle käsi omal isamaal liiga hästi käib, professoriteks Tartu.“ Oesterlen'ist ei olnud tookord ka muud teada, et ta oma äsjailmunud õpperaamatus vana „materia medica“ õpetamise süsteemi kritiseeris. Temagi kuulus nende õnneotsijate liiki, kes võõrsile lähevad sihiga omale „nime“ teha, et siis kergemini hankida karjääri omal kodumaal. Saades Tartus korraliseks professoriks lahkus ta siit juba järgmisel aastal (1846).

Faehlmann'i puudutas teaduskonna ülesastumine tema vastu, milles küll õigusega näha või S a h m e n'i¹⁶⁾ isiklikku püüet oma vihatud rivaalile „jalga panna“, nähtavasti õige valusasti. 9.XI. kirjutas ta Kreutzwaldile:

„Kuna tuled sa Tartu? Mul oleks sulle suusõnal mõnda rääkida, mida kirjateel hästi võimalik ei ole teha. Olen 5 pooleaasta vältel ülikoolile mitte tähtsuseta teenet teinud, ettekandes „materia medica“. See on mulle väga palju vaeva ja tööd maksnud, sest ma pidin ju ka oma praktikat ajama. Nüüd arvab ülitark (wohlweise) teaduskond, et ta minule isegi tänu ei võlgne, sest mina olla ju saanud oma tasu. Valitakse kohale Oesterlen Tübingenist. Minule ei ole sellest varemalt mitte teatatud. Põhjused on päevavalged — ilusad põhjused.“

Meeleolult ja kehaliselt põhjani tabatud algas F. uut aastat kurbade väljavaadetega. 21. veebr. 1846 kirjutas ta K-le:

„Fataalsed kevadkuud veebruari algusest kuni aprilli lõpuni halvavad mind ikka keha ja vaimu poolest, nii et mina sel ajal ikka $\frac{3}{4}$ surnud olen

¹⁶⁾ Sahmen'isse suhtus ka F. üsna väheste lugupidamisega. Ta nime-
tab teda kord „araks S-iks“ (S. der Ängstliche), kellest juba olla ette teada,
mida ta saab rääkima; teinekord — eesti keeles — „pikaks ridvaks“. Kui
tsensuuri-komitee esimehega oli F-il temaga järjest kokkupuutumist Õp. E.
S-i kirjastuse asjus ja ka mõningaid kokkupõrkeid.

ja ¼elav, ja see üks veerand peab samal ajal kahe terve ja tugeva inimese töökoormat kandma. Ammu ei ole roidumus olnud nii suur kui tänavu kevadel. Aidaku Jumal suvele.“

Oma vastuseismisest hoolimata valiti ta jälle „Õept. Eesti Seltsi“ esimeheks; sekretäriks sai dr. S a c h s e n d a h l, kes aga nädalate kaupa Tartust eemal viibis, nii et kogu Seltsi töö, mis F-i südamele olnud ikka lähedal, lasus enamasti tema õlgadel. Kevadel pidi ta aga paratamata lamama vahetevahel voodis. „Kui ma ainult 4 nädalaks saaksin puhkust,“ kirjutas ta 19. IV. K-le: „Aga see on võimata. Sest kahjuks seisan mina siin täiesti üksi“. Augustikuul aga kirjutas K-ile jälle kaunis heatujuliselt:

„See tuleb, v a n a v a d e r *), sellest mitte armsast tõsiasjast, et meie igapäevaga vananeme. Parim rohi selle vastu on seda üldse mitte tähele panna, veel vähem selle üle kaevata ja kanda täitsa tahteliselt seda koormat, mida meile peale pannud on Jumal, muu seas ja igal tingimusel aga valmis teha meie kalendri — ei aita ju midagi, tulevad muidu 100.000 palvet, kui kalender ilmub ilma palata Kreutzwald'i sulest, ja 365.000 etteheidet. Ei mingisugust vastuvaidlemist, niikui seda armastavad neitsikesed, kui neilt palutakse ühe muusikapala ilmaletoomist.“

... O l g e s i s k ö i k s e d d a v i s i v a n a s õ b b e r F a e h l m a n n *) .. 31/X. aga kaebab F.: „Kujutle seda häda. Meie kalender 47. aastaks on a e n a u m b k e e l n e. Ei silpigi Tallinna kirjakeelt!“ — Suvi 1846 oli aga F-ile terviseliselt annud kõva hoobi. Puhkes Tartus raske kõhutõve (dysenteria) taud, mis arstidele, eriti F-ile, kes oli ikka otsitavaim arst Tartus, pani peale raske töökoorma. Pool kõigist kõhutõve haigetest seisis F-i ravitsemise all, ja mitte ainult linnas eneses, vaid ka paari versta ulatuses ümberringi. Kuna seekord veel olemas ei olnud epideemia-barakke, vaid haiged lamasisid oma kodudes, siis tuli F-il hommiku k. 7-mest kuni kella 1—2-ni öösel liikuda rattil mööda linna, käies igapäev 110—125 haige juures nende kodudes. Ja öösitigi helistati sageli küllalt tema ukse taga. Oli küllalt kadestajaid, kes levitasid kuulujutte, et F-il pea kõik haiged kätte ära surevad. Selle kohta kirjutas ta 10. IX K-le:

„Kust see kuulujutt? Nüüd alles näen mina oma praktika hiiglasuurt ulatust. Mul on pool kõigist haigetest Tartus (haiged maal kaasaarvamata), igal haigel, aga ka igal surnul on oma nimi, mis kajab üle kogu linna ja vahest ka üle kogu maa... Ma ei ole mitte õnnetum oma ravis kui teised arstid, vististi küll õnnelikum, aga Sa näed, juttudest ei tule puudust, sest kahjuks ei puudu juttude-tegijad.“

Sellest kõhutõve-tauidist kogutud teadumused pani F. kirja ja avaldas nad a. 1848 pealkirja all: „Die Ruhr-Epidemie in Dorpat.“ See ilus teaduslik töö, mis tunnistab autori praktilisest taktist ja laialdastest teadmistest, leidis asjatundjate seas laialdast

*) Sõrendatud kohad on kirjutatud eesti keeles.

tähelepanu, nii sise- kui välismaal. Nii „Oppenheims Medicin. Zeitsch.“ 1849. a. veebr. vihus leiduvast kiitvast otsusest olgu mainitud:

„Tähendatud tööd oleme lugenud algusest lõpuni tõusva rahuldusega. Ta on, mida meie päevil sageli ei leita, autori enese tähelepanekute ja kogemuste tulemus. Kes nii laialdasel tegevuseväljal nii täpsalt vaatleb ja vahet teeb, nii hoolsalt oma haigeid järele uurib ja ravib ja ka õnnetuist tagajärgedest ja kogemustist koolnulahangute varal püüab kasu saada hiljem haigustunute huvides, see ei võida mitte ainult oma haigete, vaid ka lugeja usalduse.“ Lõpuks tänab arvustaja autorit, kes oma tublis teoses „end näidanud on tubli vaatlejana, humaansena arstina ja ettevaatlikuna terapeudina (ravijana).“

Ei puudunud aga siingi kadestajad, kelle eesotsas küll mitte asjata ei tarvitse otsida prof. S a h m e n'i, kes ise ilma ühegi kaaluva teadusliku teeneta. F. kirjutas selle kohta Kreutzwald'ile 16. III. 1849, saates temale ja omale ristipojale teose eksemplaarid:

„Luggege sis mõllemad ja andke teada, mis tas ead ehk kõvverat on. Meie solikakohhendajate üllem-koggudus (käib vist arstiteaduskonna kohta — autor) mõistis jo ammogi tema ülle kohhut, et ta sedda ja sedda tarvistust ei täida... Kui meie Issandate sõbr selle ramato olleks teinud, ta vägga ea olleks, agga mina villets ei olle sõbr.“

1847. a. oli F. märklauaks ägedaile kallalekippumistele (H e l l e r'i ja A h r e n s'i poolt) eesti keele õigekirjutuse alal tekkinud vaidlustel Õpet. E. Seltsis. Sel puhul kirjutas ta sõbrale Võrru üsna heatujuliselt: „Ma ei ole veel mitte surnud, olgugi et sa kuulnud oled vaielustest „Õpet. E. S-is“. Ühe kirja (14. VI 47) lõpetab eesti keeles: „ja armasta ka nattu ke oma vana sõbra; liiga ollekski kui tahhaksin, et ni palju mind armastaksid kui Sind so vana F.“ Kurtis jälle seltsi töö üle, mis enamasti kõik langenud tema kaela: „Sachsendahl ütles „ja, ja“ ja sõitis ära maale.“

Novembris 1847 haigustus F. raskesti: „Pidin mitu ööd järgemööda halva ilmaga ja viletsail teedel ümber kolama. Korraga keset uulitsat tulid kanged külmavärinad, millele järgnesid palavik ja higistamine. Pidin 14 päeva lebama voodis. Sachsendahl oli nii lahke õiendama minu praktikat.“ Kirja lõpul „paljo tervikseid naesele, ristipoeale (F. oli Kreutzwald'i poja ristiisa) ja teiste puudulastele.“ Seekord venis paranemine erakordselt kaua. „Jumalale kiitustja tänu! Olen peaaegu niikaugel, kuhu kamel jõuab harva — et pugeda läbi nõelasilma. Luu ja nahk!“ Detsembril katsus ise teha mõningaid hädalisi haigeviisi, sai uuesti ägeda rinnakelme põletiku ja jäi järgm. aasta (1848) veebruari lõpuni raskesti põduraks.

Suvel 1848 puhkes aga Tartu koolera-taud, millega, saabus F-ile jälle erakordselt raske aeg. Sel puhul oli F. täis kibedust: riigivalitsus ei hoolitse selle eest, et tutvustada arste selle (senini üldiselt vähetuntud) taudi iseloomuga ja tema vastu võitlemisega, veel vähem publikut, kelle jaoks avalikkude seletusplakatite väljapanek kubeneri poolt isegi ära keelatud. „Kaitske

niipalju kui võimalik oma Võru linna Pihkva poolt levineva taudi vastu," kirjutas ta K-le. „Tartu on kahjuks täitsa kaitseta, veel eile õhtul saabus Pihkvast aurik, millel koolerahaige pardal.“ Siingi oli F-il ravimisega õnne. „Aga ma läksin oma enese teed, peale-seda kui ma paari haigemajas surnud koolerahaige koolnute sise-konnad läbi olin tuhninud ja sellega omale mõndagi selgust muret-senud selle haiguse ravimise suhtes. Et selle väga kiiresti edeneva haiguse puhul peasi on rutuline abi, siis tegin mina kõigile oma hoolealustele tõsiseks kohuseks otsekohe esimeste haigustunnuste ilmsikstulekul minu järgi saata — ma ei paneks mitte pahaks, kui mind ühel keskööl kutsutakse 10 korda asjata, oleksin aga väga pahane kui hommikul leiaksin eest hooletusse jäetud haige. Kart-likke mina julgustasin, liigjulgeid vähe trumpasin ära, hooletuid virgutasin uinakust. Sellepärast on mind igale poole kutsutud aeg-sasti ja tarvitatud vahendid ei ole toomata jätnud kasu.“ Sel puhul pidi aga haigusest ärakurnatud aitaja tegema üsna erakordseid jõupingutusi. Neli nädalat ei saanud tema pea kordagi riidest lahti ega voodisse, vaid paar öösist puhketundi tukkus istukile sohval. Juba raugemas olev taud puhkes veel kord kõvasti oktoobri lõpu poole, kus olid juba kõvad öökülmad. „Vedasin end välja, niikaua kui vähe suutsin ja jäin kodu alles siis, kui olin juba jalust maha langemas. — Reumaatilised valud, kõva kopsu-katarr ja nüüd meeleheitlik palavik: ei minutikski und öösiti, või-metus mõelda, nägemuste-jaht, otsekui viirastused; siis pooluni hommikust 7—8 peale kuni õhtuni.“ Kevade tulekuga tõusid paranemise lootused. Aprillikuus oli jällegi palju haigeid ravida ja mai lõpul kirjutas ta. „Minu vilets katarr ei taha minust lahkuda, ta piinab mind pea palavikuga, pea ilma. Minu juustel ei jätku aega halliks minna, nad langevad enne välja.“ Juunikuus pidi ta täiesti loobuma praktikast ja asus suvitama Ülenurme mõisa, Tartu lähedal. Siingi ei saanud paranemist, liiatigi sadas päevast päeva vihma. 15. VI kirjutas K-ile veel 6 lhk. pikkuse kirja eesti keele deklinatsiooni ja õigekirjutuse üle. Oma tervise kohta tähendas, et see on „põigiti ja vastaks a.“

Viimne kiri Faehlmann'ilt Kreutzwald'ile on 27. septembrist 1849. Seal on juttu tühja-tähja asjadest, aga kirjale on lisatud pisike sedel järgmise eestikeelse salmiga — viimane alahoidunud elumärkk surmani haigelt mehelt:

„Oh mo ella veljekene
Kullerkuppo kaimokene —
Luggo om ikken alleda,
Aige põlveke vägga rasseda!“

Faehlmann.

*

Septembri lõpul külastas Kreutzwald Faehlmann'i. Leidis teda vaid endise mehe varjuna veel eest, kes ilma vaevata ei

saanud paari sammugi üle toa. Kuid vaimliselt oli ta endiselt erk, tegi plaane lõunamaa-reisiks järgmisel suvel ehk aga, kui see ei peaks õnnestuma, siis rännakuiks läbi Eesti- ja Liivimaa, rahvalaulude ja muinaslugude üleskirjutamise sihiga. Viimast korda olid sõbrad koos jõulu eel, 22. XII. 1849. Sel õhtul oli teisigi F-i sõpru kogunud tema poole; haige oli aga vaikne ja võttis jutuajamisest vähe osa. Alles peale k.11, kui kõik võõrad, peale Kreutzwald'i ja Sachsendahl'i, olid lahkunud, muutus F. elavaks, vestles tuliselt eesti muinaslugudest ja omadest plaanidest Kalevipoja tegude sünnikohti külastada. Alles kell 2 öösi laskis võõraid minna. Jumalagajätmisel oli liigutatud ja andis mõista, et jälleenägemine saab olema — teises maailmas...

Jaanuaris 1850 külastas teda sõber Hollmann, seekord õpetaja Rõuges. Teda palus F. toimetada tema matusetalitust haul ja määras matuselauluks oma lemmik-koraali: „Kes Jumalat nii laseb teha.“ Nüüdsest peale läks tervis kiirelt kaole, kuigi vahepeal oli ka kergemaid päevi. — 17. III kõhis haige verd, mida ta ei olnud teinud enam 1831. a. saadik. Kadus söögiisu, kahanes ka meeleolu.

Viimased kaks päeva, 8. ja 9. aprill, olid jälle pisut kergemad. 9. IV ennelõunat oli haige voodist välja tulnud, luges laua ääres ja oli väga sõnaaher, kui Sachsendahl teda oma harilikul ajal külastas. Õhtul tagasi tulles leidis S. haige vestlevat ülemõpetaja Bienemann'iga. Selle äramineku järele jäi S. veel haige juurde kuni ligi keskööni. F. oli elav, päris üht ja teist haigete kohta ja kõneles mõnest uuest arstirohust. Siis saatis ta oma noore sõbra kuni ettekotta, süütas veel värske sigari, lukustas välisukse, heitis magama ja uinus rahulikult. Enne kella 1 öösel oli muutunud rahutuks, oianud unes ja ärgates hüüdnud abikaasale: „Võta tuli üles, juba tuleb.“ Vereoja voolanud haigel suust. „Soola“, hüüdnud ta veel nõrga häälega ja samal hetkel vajunud tema pea abikaasa kätele. Veerand tundi hiljem saabunud Sachsendahl leidis sõbra juba surnuna.

Matus oli 15. (27.) aprillil. Niikui sõnumikust „Inlandis“ (nr. 16. 1850) näha, kogus leinamajasse kadunu sõpru ja austajaid rohkel arvul, maja ees uulitsal oli rahvamurd. Vaimuliku talituse toimetas ülemõpetaja Bienemann, mille järele pikk leinarong liikus Jaani surnuaia poole, aga mitte, nii kui harilikult, üle Suure turu ja kivisilla, vaid kõrvalisemaid teid ja üle puusilla, nagu seda oli sooivnud kadunu. Haul ootas juba tihe rahvahulk ja kadunu noorpõlve-sõber õpetaja R. Hollmann pidas matusekõne, mis ilmus pärast trükis ¹⁷⁾.

Üks jalatäis maad, üks peotäis mulda —
Mu isamaa!

*

¹⁷⁾ R. Hollmann: Trauerrede bei d. Beerdigung des Dr. F. R. Faehlmann. 1850.

Eesolevad read ei taha olla rohkem kui viske Faehlmann'i täielisemaks elulooks, milles peale tuttavate allikate on ärakasutatud ka kättesaadavat arhiivi aineklikku. Ei ole nende ridade kirjutaja ka omale ülesandeks teinud anda üldhinnangut sellest nii suurest kui võluvast inimesest ja arstist. Küll aga tahaksin õiendada üht minu arvates ekslikku oletust F-i kohta, mida väljendas omal ajal V. Reiman ja nüüd hiljuti jälle F-i eluloo kirjeldajad Biograafii- seks leksikonis, nagu oleks „F. juba varakult sattunud saksluse õhkkonda“ ja oma noorpõlves ega hiliminigi „ei olla kodunenud kuigi sügavalt rahva hingeeluga.“ F. elulugu näikse tõendavat pigemini vastupidist. Lönneroth'i kaudu on säilinud F-i enda poolt kinnitatud tõsiasi, et tema kuni 10 aastani on kõnelnud ainult eesti keelt. Seesama Lönneroth iseloomustab oma enese isikliku mulje järele Faehlmanni kui nõudlikku, agarat ja tublit eestlast („ankara virolainen“). „Ariadne-lõng“ F-i elus on teda ikka juhtinud eesti rahva poole, mitte sellest eemale, kui enamikku kaasaegseist samast seltskonnast. Üliõpilasena otsis ta üles ja ravis tasuta vaeseid nende viletsais urgastes ja hurtsikuis; saades esimeseks ja nõutavamaks arstiks Tartus ei ole ta kunagi vahet teinud jõuka ja vaese vahel; tema praktika enam kui kahe aastakümne vältel on teda viinud kokkupuutumisele mitmekümne inimesega igapäev, taudide ajal sajaga ja üle selle; nende suur enamik olid eestlased, kelle ihulisi ja hingelisi hädasid F. tundis põhjalikult ja keda ta püüdis aidata kaugelt üle tavalise arstiabi piiride, mille puhul tema „pahem käsi ei teadnud, mis tegi parem.“ Suurte rahvakäärimiste, „usukatku“ ajal on ta ikka selgejooneliselt avaldanud oma sümpaatiat ja poolehoidu väljakurnatud rahvale. Kuigi ta liikus saksa seltskonnas, sest et eesti oma tol ajal veel ei olnud olemas, koondas ta püsivalt enese ümber esto- fiilseid elemente sellest ja liitis nad esimeseks püsivaks orga- nisatsiooniks, mis tema asutaja kavatsuse järele pidi taotlema eestluse sihte, tõsi küll selles kitsas ulatuses, nii kui neid seekord mõisteti. Saksa keeles käis ta läbi oma ümbrusega, oma enese palavamate tunnete — armastuse ja vihkamise — väljendusel tarvitas ta eesti keelt, mille rahvuslikult-lopsakate käändudega ka muidu läbi põimitud on tema saksakeelsed kirjad. Oma viimse surmaeelse häda liigutava väljendusegi on ta järele jätnud eesti keeles, nagu ta juba varemalt oli pununud eestikeelsetesse värssidesse oma mehe- likult-resigneeriva elufilosoofia („piibo jut“) ja oma religioöslise ilmakäsitluse („Järva-ma vannamehhe õppetussed“, v. lk. 60). Ja vii- maks F-i paindumatu iseloom, isegi tema välimus¹⁸⁾ olid puht-eesti- lised. Tahaksime F-i „saksaks“ pidada, siis peaksime „saksana“ hin-

¹⁸⁾ Faehlmann'i välimust kirjeldab dr. Schulz-Bertram järgmiselt: „Keskmist kasvu, tõmmuvereline (brünett), peakujult eht soome tüüpi: tõmmu näovärv, väikesed, kavala ilmega, hall-pruunid elavad silmad neljakandilistes sügavais koobastes, pisut lohkus, terav ninaselg, tugevad põsenukid ning suu ümber sageli tuksatas kelmikas-irooniline naeratus.“

dama vahest veel suuremal määral Kreutzwald'i, kelle iseloomus ja elukäsitluses leidub küllalt „baltluse“ jooni, mis puuduvad Faehlmann'il. Sellekohaseid näiteid pakub rohkesti senini veel avaldamata kirjavahetus mõlemate sõprade vahel.

Ei. Faehlmann oli tõesti „nõudlik eestlane“. Ta on seisnud eestluse eelpostil, pimedal ööl, siis kui kuskilt veel ei olnud näha tulevase hommiku ainustki koidukiirt. Mõistusega tema vahest ei suutnud endale kujutleda eestluse tulevikku, südamega on tema seda siiski ihanud ja vahest ka intuiitiivselt aimanud. Mis ta ise selle tuleviku heaks on suutnud temaaegseis äärmiselt kitsastes oludes ära teha, seda on ta teinud püsiva optimismi ja teadliku eneseohverdamisega.

Oma üksildasele eelpostile on Faehlmann vaibunud varakult, sest ei olnud seekord kedagi veel, kes oleks teda sealt lunastanud. Sajandi kaugusest paistab meile tema võimas mehekuju kogu omas monumentaalses suuruses, sundides aukartuses seisatama enda ees igat mõtlejat.

Märkus. Tekstis lugeda igal pool dr. med. Bertram-Schultz (mitte Schulz), Hetzel (mitte Hezel) ja Elias Lönnrot (mitte Lönnroth). Lk. 38 alt rida 8 tuleb lugeda: „Suur on, Jummal, so ram; surem so elde meel“, (mitte „Järva-ma vanna-mehhe õppetussed“, v. lk. 60).